

Programez 28/3 1922

POŠTNINA PAVŠALIRANA.

DOM IN SVET

LETNIK XXXV

LJUBLJANA 1922

G.A. KOŠ.

V S E B I N A Š T E V. 3.

LEPOSLOVNI DEL:

- I. **Pesmi.** Joža Lovrenčič: Kronika Trente alias Trentarskega študenta II. del. 103. — Alojzij Remec: Na Vitovljah. 106. — Alojzij Remec: Pot domov. 107. — Aljoša Tomažin: Frančišek Asiški. 107.
- II. **Pripovedna proza.** Ivan Brodar: Detinstvo. 97. — France Bevk: Sovrašstvo. 109. — Alojzij Remec: Kirke, verižniška komedija v štirih dejanjih. 112.

ZNANSTVENI DEL:

- I. **Članki.** Vojeslav Molè: Smisel zgodovine upodablajoče umetnosti. 126. — Dr. L. Sušnik: L'Ouragan. 133.
- II. **Zapiski.** Slostvo: Dr. A. Breznik: Naše jezikovno edinstvo. 138. — Francè Bevk: Pesmi. (Anton Vodnik.) 139. — Francè Zbašnik: Pesmi. (J. Debevec.) 140. — Engelbert Gangl: Zbrani spisi za mladino. (Dr. I. Pregelj.) 142. — Fran Milčinski: Drobiž. (Dr. I. Pregelj.) 143. — Glasba: Marij Kogoj: Beležke. 143.

Na platnicah: Dr. M. P.: Slovensko časopisje v letu 1921.

»DOM IN SVET« IZHAJA DVAJSETEGA VSAKEGA MESECA NA 48 STRANEH. — NAROČNINA ZNAŠA LETNO 250 K, ZA DIJAKE 200 K (ŽELIMO, DA NAROČAJO SKUPNO!). UREDNIKA: DR. AL. MERHAR, LJUBLJANA, PRED ŠKOFIJO 6, IN DR. FRANCE STELE, LJUBLJANA, SV. PETRA CESTA 80. — UPRAVNIŠTVO: LJUBLJANA, JUGOSLOVANSKA TISKARNA. — ZALOŽNIK IN LASTNIK: KAT. TISK. DRUŠTVO V LJUBLJANI. — TISK IN KLIŠEJI JUGOSL. TISKARNE V LJUBLJANI.

DETINSTVO.

Ivan Brodar.

Drugo poglavje.

1.

Raz sohi vrtnih vrat sva Rafaelček in jaz razvidela tri hiše. To so bili naši trije sosede. Profesorja Bežana sem mimogrede omenil. V njegovi sobi na vrt je stanoval igralec Lukič.

V vilo tik pred nami so se kmalu po našem prihodu vselile »baronese«. Naziv je prinesla v hišo Fefa. »Kakor lastovice so prišle čez morje — brez vsega,« tako sem čul očeta in mama je pristavila: »Rada bi le vedela, s čim so namestili tistih pet sob!«

Njihova vila je bila večja od naše. Stala je tritisoč goldinarjev več. Tudi je enooki, zviti, nedoumno bogati lastnik zemljišč baronese pozdravljal, dočim se je pri našem očetu le s prstom dotikal klobučnega krajca. Če ga je kdo na cesti ustavil, se je podprl s palico ob bok, potisnil je klobuk na filnik in je pljunil. Slepoko je vzkravelo.

Baronese so bile gospodične. Njih mati ni bila plemenita. Edini sin, zastavni, širokopleči Robert, pa je bil »navaden falot«. Videli smo ga kaj redko in še takrat z brizgalico, lokom, pištolo ali bičem v roki.

Baronese je stražil ogromen, nadušen bernardinec, ki mu je od starosti lezla koža čez oči. Na mestu očes sta se videla le dva krvavo-rdeča polumeseca.

Sultan je ležal za vrtno ograjo, če ga ni »edini sin« dresiral na verandi. »Edini sin« je mučil Sultana preračunjeno, neprijenljivo, s cinizmom, da so se sosede zgražali. Tako mu je nekoč zadrnil zanko krog vratu, ga obesil na kavelj in ga na dolgem motvozu natezal in spuščal. In to na verandi!

Mlekarice so stale zjutraj pred vilo do devetih. Pismonoša je metal pošto čez ograjo. Obiski so čakali pred ograjnimi vrati, da bi jih kdo pospremil mimo zverine, in so se vračali.

S temi ljudmi smo prišli v stik po njih služkinji Marti. Tuja kot »baronese« — prišla je ž njimi neznano odkod — je pritekla v našo kuhinjo, ko je mama ravno vkuhavala paradižna jabolka. Vsa kuhinja se je cedila rdečega soka. »Gospa prosijo, da bi jim posodili krožnik riža.« In molela je krožnik, sijajen krožnik, mami čez ognjišče.

Mama je brez besede nasula riža zvrhan kup in Marta se je obrnila.

»Lepo so začeli,« je rekla mama Fefi, ko je Marta odšla. Tudi Fefa je pomagala vkuhavati jabolka in se je kar cedila rdečega soka.

Toda Fefa je vedela že dokaj več. Da je gospod umrl. Višji mornar-niški zdravnik. S Tegetthoffom so v svaštvu. Gospa ima spravljeno knjigo, ki so v njej popisane skupne junaščine gospodove in Tegetthoffove. Vse na morju. Čaka jih ogromno premoženje, ko dekleta dorasejo. Neznana, a zelo visoka osebnost je vsem trem krstna botra. Tista knjiga je odprta noč in dan. Na razpolago je vsem in vsakomur. In še mnogokaj.

Minil je teden ali dva in srednja »baronesa« je potrkala na vrata naše boljše sobe. Po naključju sem bil sam doma. Fefa je sicer rožljala v kuhinji, a Fefa obiskom ni hodila blizu.

Dvignilo me je vsega, kri mi zapalila ušesa, ko sem bos in z eno naramnico (red sv. Save 1. stopena!) stal na linoleju pred njo. Smejala se mi je tako prikupno, da bi ji bil najrajši položil glavo na grudi. Tam, tam mora biti prijetno! so mi šepetali živci.

Njene oči so se stiskale v nosne kote, vsled česar se je njen pogled zdel še plašji. Kot lastovka! sem se domislil očeta in tudi beseda sama me je pregrela. Poslej sem mnogo gledal za lastovkami. Opazoval sem njih let, poslušal njih čivkanje, zasledoval njih daljna pota. »Črte« so bila ta pota, brez konca in kraja. In domovanja nikjer. Veselje so očem, v oblake koprnečim, višin žejnim, godba so ušesom, toplota srcu, odrevenelemu v življenja mrazovih, prikovanemu na led in skale — a ujeti jih ne moreš; lastovke, lastovke, mile ptice!

Prišla je mama in me je rešila sladkih klešč. Sedli sta za mizo, kamor so sedali vsi naši boljši gostje, in razpredel se je živahen razgovor. Na maminem obrazu ni bilo niti sledu sovraštva ali mržnje. Baronesa je položila na mizo svetinjo, draždansko Mater božjo, in je prosila mamo, naj jo dá blagosloviti. Imeli smo strica, duhovnika, baronesa ni upala naravnost k njemu. Mama naj bi posredovala.

Poslej je v naši hiši mama baronese branila. Najprej je morala utihniti Fefa s svojimi »čenčami«. Tudi oče ni smel več udrihati po »ljudeh, ki zgolj Bogu dan kradejo, poklica pa nimajo nikakega.« V lični škatlici, v svilen papir poviti, je vrnil stric svetinjo in mama jo je nesla »tja«.

Toliko da smo se seznanili, se je pojavila v obednici tista knjiga, dnevnik, popisan z velikimi črkami, nosečimi liki drveči valovi na svojih grebenih fone in barone in kar je še naslovov, podobno blestečih. Oče ga je prebiral z nezaupanjem. Končalo se je pisanje sredi lista, še pika ni bila postavljena. »Tu je legel in je umrl,« je rekla baronica (zdaj je bila baronica tudi ona, knjiga ji je bila pismo in pečat) in je zahtevala knjigo nazaj. »To je najdragocenejše, kar imam.« Oče ji jo je rad vrnil.

»O milijonih pa ni govorce v nji,« je rekel, obrnjen proti mami, a mama se ni dala ugnati.

Izposodila si je tudi ona pri baronici soli, sladkorja, malenkostne količine, da jo spomni na riž, kakor je dejala. Vendar riža nismo videli več. Pač pa sem po teh potih prišel v njihovo vilo. Tistih pet sob in kaj da je v njih, sicer nisem videl. Vsa vrata so bila zaprta. Le skozi ena, sredi stopnišča, se je dalo pogledati ob grobni tišini, ki je vladala po vsej hiši; bila so priprta. Pri oknu sem ugledal srednjo baroneso in tujega moškega; tesno sta se objemala. Baronesa se je okrenila, moški je odskočil in je obrnil obraz v okno.

Takrat nisem imel občutka, da ju motim. Mislil sem, da je baronesa planila k meni.

Doma sem vse točno sporočil in kot bi ga presekal, je prenehalo občevanje »ž njimi«. Očetu smo se pokorili brezpogojno. Tudi mama.

2.

V najožjih stikih smo živeli z otroki tretjega soseda, profesorja Kroparja. K njim smo uhajali »skozi luknjo«. Skozi javna vrata pri studentu, ki nam je bil skupen, nam je bilo hoditi neprijetno. Ovirani smo se zdeli v svobodi, opazovani pri svojem dejanju in nehanju.

Kroparjeva dva sta bila večja od nas. Deček je imel že porasle meče, kar je pomenilo mnogo, zelo mnogo. Trdil je, da je porasla polt znamenje moči. Verjeli smo mu na migljaj.

Oče je poučeval prirodopisje, sin je gojil hrošče, žuželke, metulje, kuščarje, ribe, želve in ptiče. S srčnim zanimanjem — vsakršno golazen: tako že omenjene kuščarje, želve, kakor tudi črve in kače. Dekle so se v napetem loku ogibale njegove menažerije. Osobito kač jih je bilo groza.

Lovil jih je sam, s krutimi orodji. »Zver« smo videli mi šele, ko je bila že ukročena. Zeleni kuščarji brez repov so švigali med jagodjim perjem, po umetno zgrajenih skalah v solncu. Velimir jih je opazoval s hladnimi očmi krotitelja, z nepomičnim obrazom. Prijeti, poseči, zgrabiiti je znal samo on. S strastjo rojenega lovca je sprožil roko med nje, s slastjo lovca jih je držal med prsti, vijoče se. Takrat so se mu usta malce nategnila, pokazali so se zobje in konica jezika. Ustne so mu bile napete, nosni koti globoko zarežani.

Bolj domače so nam bile ribe. Plavala jih je jata, dve, sem in tja po banji, postavljeni kraj studenca. Zlate ribe so bledele, srebrne sivele, temni karpji niso imeli teka v priporu. Mnogokatera žuželka je v banji storila nesrečno smrt. Zaplesala je smrtni ples, okoli in okoli, in ribje žrelo jo je pogoltnilo.

Psov ne smem prezreti. Bila jih je dolga red osebnosti: ta bister, a malo len, ta poskočen, a ujedav, ta po naturi len, a zvest, ta priden

in neumen. Najtesneje se nas je oklenil — bil je takrat sam — zbog svoje barve in vseobče zaničevanosti črni Muri. Potegnjen gobec, ploskata glava, stisnjeno telo in rep kot mefla. Pripadal je zadrugi, ki bom o njej še govoril.

Kroparjeva nista bila sama. Nista pasla dolgega časa kot mi. Profesor Kropar je imel vsako leto po tri, po štiri mutce, glušce ali giuhonemce na stanovanju in v svoji zasebni šoli. Ukvarjal se je s pokom takih polubitij, mučil se ž njih izobrazbo. To je krikalo, krililo, kazalo in zopet krikalo krog njegove vile kot pod babilonskim stolpom, ko je Bog zmešal jezike. »A-iks,« se je zvijal mutec in je napeto gledal profesorja na usta. Glušci so regljali, mukali, mijavskali in lajali vsevprek, drug v drugega, vzajemno in na vse kriplje. Kadar je bilo šole konec, so se razpršili po vrtu, tudi skozi luknjo so prihajali k nam.

Imeli so iste želje kot mi, isti okus za vse dobro, isto slutnost za nevarščine, isti strah pred palico. Spominjam se, da je tak mutec, ki ga je vrhlega trla še božjast, pri nas napredoval do podpoglavarja. Toda o tem pozneje.

Trda je bila borba za ugled pred javnostjo. Večji zadružniki so poznali že Karla Maya, življenje Indijancev v pragozdovih, bivakovanje, krvave love na belokožce, pokolj kristjanov in kar je še podobnih grozovitosti. Njim ni kazalo oporekati, da je prva čednost moža pogum. Kaj čednost! Življenski pogoj!

Med Kroparjevimi fanti je razširjal panski strah Joso Vršič, studgymn. (prvošolec). Zaril se je bil v divjaške povesti tako globoko, da je bil bled kot zamorec, kadar je zamorec bled. Sivkastobled. Ni ga bilo kaj pod suknjo, a prebodel te je z očmi ko jastreb. In pest je imel kot kocko.

Srečavala sva se grede iz šole. Izogibal sem se mu v grmovje. Ali oko, oko! Ugledalo me je in moral sem predenj. Pretipal mi je mišice na rokah, tuintam je preizkusil tudi njih odporno moč s — »kocko«. Če mi je solza skočila iz oči, nehote, je zaničljivo skrožil usni in me je odpustil brez slovesa. Gorje, če sem mu utekel! Pri studencu, v zboru, se je sodila sodba nad menoj in zadružniki mojega imena. Ves rod so postavili na sramotilni oder.

Vrh studenca, na pločevinasti kapi je poglavaril Velimir. Na betonskem obodu so sedeli oprode in vojvode. Na trati narod. Pa kaj je pomenila zadruga plus Muri, če se je skozi grmovje, poosebljen vid, brez glasu kot misel, priskalpil bledun Vršič! Poglavar je odrevenel, oprode so se sesedli, narod se je stisnil.

Preden sem ga uzrl v mislih, so njegove oči že držale mene, mrcvarile me kot klešče, secirale mi živec za živcem.

»Poglavare, je li ti figamož v narodu?«

»Ni ga.«

»Je li ti hulje v narodu?«

»Kako, hulje?«

Prezirno je skrožil ustni, sprožil je roko med ribe v banji in mi smo zborovali dalje. A niso minile tri desetinke sekunde, ko me je sunil od zadaj v hrbet, da se mi je potrojil studenec.

»Sovražnik,« je začutilo moje srce, »sovražnik,« je šepetal vsak živec. Sovrašstvo, sovrag, vražje... je pelo vse v meni in oči v oči ž njim sem spoznal: elementarna sila, usoda, neogibnost.

3.

Marija ni bila niti nemka niti glušica. S predrtim nebom je prišla na svet. Govorila ni rada, ker smo jo težko umeli.

Na naši trati sem ji obešal češnje za ušesa. Njeni dolgi kodri so mi senčili obraz. Češnjevo drevo, njeni kodri in jaz: tako je bil opažen svet, ki sva bila v njem sama. Ne da bi čeblljal ž njo. Šola ji je izpila še tisto kapljico poguma, ki se ji je pretakala po žilah od rojstva. Domnevam, da sta s profesorjem Kroparjem dospela do enozložnikov. Po posebni metodi. Z neposnemno gracijo je snemala češnje z ušes in jih je lovila z ustmi. Z neposnemnim usmevom me je izpraševala — oči, oči, zgolj oči! — »ali še?«

Narod je mrmral. S sestrico Manico sem bil sprt izza prejšnjega dne. Očitala mi je »nezvestobo«. Rafaelčka nisem presenetil. Njegovo mnenje o meni ni bilo visoko. Rafaelček me ni cenil. Izdajnik! se je namrščil o priliki, s čimer pa ni meril na poedino dejanje, temveč na moj značaj sploh.

Prosvetljenci med narodom so steknili glave. Posvet je bil tajen. Po posvetu stopi predme Velimir, kažoč mi svoje porasle meče.

»Kaj pa katekizem?«

Mariji je brizgnila kri v lica. Jaz sem se ozrl, kot da je vprašan sosed. Tam je stal Vršič, malomarno naslonjen na drevo. Na motvozu je vihtel skalp, ki si ga je izrezal iz kunčjega krzna. Videz je bil tak, da se ne meni za incident.

Pred menoj Velimir, za menoj Vršič: kaj sem hotel, kot naglo v mislih prelistati katekizem, ustaviti se pri poljubnem vprašanju, in kot da sem mu že zdavnaj izdrl poslednjo skrivnost, povabiti izzivača na debato.

»Katekizma, katekizma se uči,« je mrmral narod v glupi soglasnosti. Velimiru je bilo pod ceno, da bi se spuščal z menoj v razgovor.

Skočim na noge in — »Kaj hočete?« planem pred narod, ki strmeč obstane. »Vprašanje velja vsem in vsakomur. Ne mečkajte besed, govorite jasno!«

Takrat se odsune od drevesa Vršič in mi tik pod nos pomoli skalp. Usta stisnjena, obrvi kot dva sršena, mišice na čeljustih dregečejo.

»Ali poznaš to?«

»Kunec.«

»Pomni, da te doleti ista usoda. Marija te briga toliko, kot Nealaba Ahučatke grob...«

Sovražnik, sovražnik! se mi je krčilo srce. Črv, črv! so sršeli njegovi pogledi, sikala njegova sapa.

Sédel sem na trato in sem čakal, da nas preplava — oblak hudourni. Naj li izzivam blisk in strelo?

Ko smo se umirili in smo se ozrli, ni bilo Vršiča več. Marija se je smehljala s skaženim smehom.

»Naj le misli! Jaz pa vem, da ima jutri karcer.«

Učinek te izjave je bil izreden. Nihče ni vedel, kaj pomeni »karcer«. Uverjen sem, da sam Velimir te besede še ni slišal nikoli.

Narod, ki mu je naloga in poklic, da premleva, kar mu nažveči prvak, še narod je na lastno pest jel zibati z glavami in zreti preteč.

Nemara smo res nasedli krivemu preroku, je podvomil nekdo. Besed nisem slišal, obraz je bil tak. Prezaupljivi smo, je svaril drugi. Bledun! se je ojunačil še nekdo. Prevladovalo je mnenje, da se Vršič v zadruho vsiljuje, da ji je tuja primes, opasen kvas, ki ga treba zatreti, če naj se razvijamo po prvotnem, pristnem in poštenem osnutku.

Velimir je čutil, da ga gleda čezdalje več oči. Domači knez, domači knez, mu je šumelo po ušesih, prastara je tvoja pravda, neusehljivi so viri, ki iz njih potekajo tvoje pravice. Primi za žezlo krepkeje, da ti ga ne izvije vsiljenec, mogočneje stresi očaško glavo, da je ne strese mogočneje — tujec!

Mariji se je nenadoma zljubilo marelic. Negodnih kajpak. Kot lešniki debele so tiste dni kapale z vršičev, premražene. Nabral sem jih tri perišča in z nabunkanimi žepi sva sedla pod lipo.

»Vršič je tajno organiziran.«

»Kaj počno?«

»Popihali jo bodo v Ameriko. Pripravljajo brašno, denar, pištole... za na pot. Pod zemljo so zvezani s centralo...«

To vse je bilo zame docela novo. Nemalo sem se ustrašil, da je Marija tako vestno poučena o stvari.

»Prej pa bodo sežgali vse, kar imajo. Ogenj bo do neba.«

In pri tem je nenehoma kalala marelice med zobmi in je grizla bela, sladka jedrca.

»A molči! Bilo bi po meni, če se kaj zve.«

Takrat mi ni bilo za nevarnost, ki preti sosedom (Kroparjevo vilo sem videl že v plamenih!), ne za usodo skrivnostnih zlikovcev (Vršiču

sem priželel smrt!), samo da ostane cel naš dom, nedotaknjena Marija in da vsi, kar nas je, uživamo senzacijo...

Tu pripominjam, da je Marija še isti večer zbolela. Kroparica je pritekla z raztrganim obrazom.

»Griža je v vasi. Marijo je že popadla. Jutri je vrsta na Velimiru, o, in potem drug za drugim. Tudi vaših se bo prijela.«

Naša mama je skuhala čaj. Vročega smo ga morali popiti. Tisto noč sem prvič gledal vročično sliko.

Plameni so lizali streho Kroparjeve vile, na oknu v prvem nadstropju je stala Marija, sama plamen, in je padala...

»Ivan jo že ima,« je rekla mama v drugo sobo. Sedela je pri postelji. V vratih se je pojavil oče s peresnikom v roki, iznad ščipalnika so me po strani motrile oči.

KRONIKA TRENTE

ALIAS TRENTARSKEGA ŠTUDENTA II. DEL.

Joža Lovrenčič.

Tretje poglavje.

Dalje o kupčiji in Gibellinovi pretkanosti, ki vžene Gregorja v kozji rog.

ZASUKALO kot bi pogledal se je leto
in Kumar Gregor z Gibellinom je ponosno,
oblastno že, bi rekel, hodil v Trento rudonosno
in skrbno in pazljivo je in vneto
nadziral delavcev družino,
ki zidali ob Soči so fužino.

Ko bila zgradba je končana,
začeli tu in tam že pridno so kopati
in čudili so žili se bogati,
ki bila toliko je časa skrita in neznana.
Pa lepega dne Gibellino delo je ustavil
in delavce na kratko je odpravil.

»Počakati je treba, da iz kancelije
nadvojvodove dovoljenje bo dospelo!
Protipostavno sva začela delo
in bi gospoda od sodnije
lahkó zasledovala in prijela naju
in z rudnikom bi najinim bilo pri kraju!«

Takó tolažil Gibellino je Gregorja.
 Gregor se je namrdnil: »Trda skorja!
 Kaj, če ob njej polomim še zobé si?«
 »Nikar obupati!« hitel je Gibellino. »Vrag naj se obesi,
 če vse ne pojde, ko da bi po niti šlo.
 Tu, Gregor, mojo ti rokó!«

Pa ni šlo ne po niti, ne po vrvi!
 Prešel je teden in prešel je mesec prvi,
 prešlo je leto spet in še ni bilo nič.
 Gregor se je jezil in je računil:
 »Toliko in toliko mi je šlo, ko da bi pljunil —
 fužino in ž njo rudo vzame naj hudič!«

A Gibellino gladki, zvití laški ptič,
 bil za devet Gregorjevih je glav prebrisan,
 skrbípoln, žalosten in skisan
 je hodil k njemu, ga tolažil in besédil:
 »Potrpi, Gregor, vse bom prav urédil
 in dobro pojde, da boš kar debelo gledal!«

»E, pojde, pojde — kakor gredo raki!
 Dve leti čaka že rudnina,
 dve leti čaka že dograjena fužina —
 dobička pač ne bo v fužini takil!
 Vse, kar zabil sem vanjo, nosil bom v komolcu
 in še v posmeh ljudem bom v Bovcu!«

»Le ne obupati! Sicer sem jaz te zapeljál —
 veš, če ti prav je in da se ne boš kesál:
 pripravljen sem vse stroške sam nositi
 in tebi vse izdatke povrniti —
 samó, razume se, potem v fužini
 in rudne žile sem jaz gospodar edini!«

Popraskal se Gregor je za ušesom
 in zamrmral: »Pa naj gre ruda k besom!«
 In ko odštel mu je cekine Gibellino,
 pogodbo prejšnjo je raztrgal in listino
 predložil kupno in Gregor prijel je za peró
 in ob imenu svojem se podkrižal je trdó ...

Ko Gibellino se poslóvil je in zapustil Gregorjev dom,
 smehljaj se je: »Res nisem mislil, da ugnal te bom,
 Gregorio!... O čakaj, še se boš kesál,
 da si tako na lahko molzno kravo mi prodal!
 Hihi... ti pač ne veš, da prošnja ni
 še romala na dvor in da na mizi mi leži!

O to boš še rohnél, Gregorio, in klel,
 ko jaz pisanje dvorno bom v rokáh imel
 in bodo moji, moji rudniki!
 Res, ni preteklo dober mesec dni
 in Gibellino je v rokáh imel že dvorno dovoljenje
 in ž njim Gregorju zagrenil življenje.

Soseda, ki pogodbo sta podkrižala,
 Gregorju sta z očitkom se približala:
 »Kaj nisva še za časa te svarila?
 Viš, zdaj pijavka laška bo železno žilo izpilal!«
 In vsi Bovčani so Gregorja goljufanega dražili
 in še otroci so mu za petami vpili:

Kumar je star,
 Gregor je nor:
 Železo Lahu je izdal
 in še fužino mu prodal,
 zdaj kisko se drži,
 na Laha se jezil!

Gregor se je jezil in je rentočil nad mladino,
 a ko ga včasi je razvnelo vino,
 ji odgovarjal je smeje:

Hehe, hehe,
 Gregor ni nor,
 čeravno mislijo ljudjé!
 Doma on zlate šteje
 in Lahu v pest se smeje —
 hehe, hehe!...

NA VITOVLJAH.

(Marijina božja pot in tabor iz turških časov na skalnatem griču pod Trnovskim gozdom v Vipavski dolini.)

Alojzij Remec.

Sivo je rasel tabor v jutrnji mrak:
skale, obzidje, cerkev in stolp, jaz stražar za linami.
Tiho so mrle zvezde nad logi, brajdami, griči, dolinami.
Ljudstvo je spalo, bilje se gibalo v ravni pod vrhom, živel le
moj budni korak.

V senco zgostil se je, zganil se mrak iz prepada. — Kdo si? —
Ni odgovoril tartarski plezalec, smrt drobne puščice
z loka mi je brezglasno v prsi poslal.
Padel sem, udaril je zvon Marije Device
— klic umirajočega, da si še hip življenja izprosi —,
videl sem: k vratom, k obzidju je tabor zvihral.

Jaz pa sem trgal puščico iz prs si gorečih,
kri mi je vrela iz njih med drevenečimi prsti.
Vitovlje, Osek, Užice — vse sem povrsti
videl, vasice, vas — roj golobov blestečih —
krožiti s svetom v divjih plamenih kresov.

Usmili, Marija, se mene, trpečega, naših pokojnih domov!

Mati božja se s trona je k nam sklonila,
z desno rokó je mene k sebi privila,
z levo rokó sovražnike s skal pahnila,
moje ljudstvo sužnosti, smrti rešila. — — —

V grobu brez imena zdaj stoletja spim.
Tabor razpada, zvon nad menoj še v vetru brni,
skalni jerebi se v grobljah tiho sklicujejo,
v solncu diši ožep in divji nageljni samujejo. —
Kje je moj rod?

Ko romarjev shod nad menoj zašumi,
vem: moje ljudstvo živi in Bog nad njim.

POT DOMOV.

Alozij Remec.

Visoko pod zvezdami moje okno gori:
moj dom in moja otroka in ti, moja zvesta!
Med tihimi stenami vaša molitev šelesti —
kako temná in mrzla je moja cesta!

Ves dan se bijem sredi vrvečih množic
po cestah in trgih šumečih življenja
za kruh, za denar, za pravico pravic
in suženj sem tujega le hotenja ...

In zdaj je noč. Veliko življenje spi.
Za zlatimi napisi vse miruje.
Visoko pod zvezdami moje okno gori:
moj dom me pričakuje.

FRANČIŠEK ASIŠKI.

Aljoša Tomažin.

On je hodil v večere kot v tihe palače,
ki so samotne in ni v njih ljudi,
ker je imel uho vse drugače
za petje nemih stvari. Potem za živali kot kače
in ptice in mravlje. In izmed ljudi za berače,
ki so temni kot drevje sredi noči.

In je stal sredi vseh in njegov obraz
je bil ves v otroških smehljajih,
in sladek je bil njegov večerni glas,
da so utihnile ptice po gajih,
in bil je z njimi in cvetlicami
kot s sestricami v zlatih sijajih.

Dokler ni naenkrat sredi noči
 se zjasnilo nebo z vso sinjino,
 razširil se svet mu na vse strani
 in mu pal v tihe, globoke oči
 kot težko in zrelo vino;
 in je legel v vrt tihih, temnih dreves,
 ki so jim zvezde užgale krone
 in je ležal na odru: kot tisoč teles
 težak. Nebo je gorelo kot kres
 in sam je blestel, ko solnce, ki tone.
 In živali, cvetlice, ljudje in drevesa
 so mu zrlili v oči ko v daljen prepad:

Tako je umrl Frančišek v nebesa.

Telo pa je ležalo ko cipresa,
 ki pala je iz vzhoda na zapad.

* * *

A v zadnji uri niso stvari same
 bile pri njem: počastil ga je Bog,
 odprl z lučjo vrt in šel ko v hrame,
 ki spravljeno je notri žito njiv in seme lôk,
 in spustil vanj je čudežne vetrove,
 ki naj bi šli potem na vse strani
 in ga vsejali v druge še vrtove:
 v drevesa in živali in ljudi,
 ker čudežno dehtele so njegove
 roke in usta, brada in oči.

In iz neba so angeli hiteli
 po lestvi Jakobovi v tihi vrt
 in našli so Frančiška, ostrmeli,
 ker bil je zrel ko težko grozdje trt
 in ležal v vrtu v halji je rujavi
 in z brado kakor kmet, ki ni štel let,
 in ptice so mu pevale pri glavi,
 in to so bili zanj zadnji pozdravi
 sestric in bratcev, ko je umiral svet.

SOVRAŠTVO.

France Bevk.

Ob jasnih in svetlih nočeh, ko so sedeli ljudje po dokončanem delu pred pragovi svojih hiš, so si pripovedovali strašno bajko. Kot da se je prerasla s koreninami v njih notranjost, je gledala pregrozna samo skozi njih polodprta usta in skozi njih oči in trosila svoja semena v tuje duše. Bajka, ki je ne moreš kričati čez cesto, da bi je ne oskrnil in grdo omazal; treba je, da sedita človek ob človeku in da je vsaj košček tiste nepoznane dobrote v obeh, da se lahko pretoči čustvo iz enega v drugega, brez kretnje in poudarjenega glasu, zgolj z besedo in še tisto tiho izgovorjeno. Ko je šla ta prelepa bajka — škoda, da je bila resnica! — od praga do praga in od ust do ust, se pri nobenem ni ustavila, podobna beraču, ki zaman trka.

Dve leti je bilo že preteklo. Niso pozabili ljudje na bedo in gorjé, na sovrašтво so pozabili, od tuje roke skovano. Tisti, ki bi bil povedal bajko pred dvema letoma, četudi resnično, bi bil zasmehovan in obsojen. Danes pa je sodnik tisti, ki je bil obtoženec, in vsi zakoni so obrnjeni, ker je danes prav tako.

»V srce se mi smilita...«

»Vso noč nisem mogel spati. Vedno in vedno sta mi plesala pred očmi...«

»Kot živa...«

»Gora svetega Gabriela, dom mrličev, groblja labirintov, gromada človeških kosti, spomenik bestialnosti. Mrzla gledaš, skrhana, ožgana, okrvavljena in stokrat pognojena z mesom najljubših, najmlajših, ki so prišli od vseh vetrov. Vzdihi vdov in sirot te obkrožajo, misli vseh tistih, katerih dragi svojci se niso vrnil in leže njih trupla kjerkoli, nagnita, smrdeča, že same ubeljene kosti ali pa še teh ni več. Gora svetega Gabriela, kaj, tako je tvoje oznanjenje človeštvu?«

»Ne mislimo na to, da ne zblaznimo! Pojdimo spat, pojdimo v barako in trepetajmo od mraza do jutra, ker so nam hišo podrli in vrt razdejali.«

»Ne grem spat to noč, da mi srce ozdravi... Ti nisi videl goré, jaz sem stal na njej vsako uro v jutru in zvečer, v solncu in v dežju, ko so ptice pele in granate tulile. Veš, tista strašna polja, še danes vidna, od raket razstreljena, z žico preprežena in španskimi jezdecí, da ne moreš ne naprej ne nazaj in med nebom in zemljo obvisiš... Tam, tam je moj svet. Obdelaj ga, če ga moreš, do pekla je steptan, z verigami oklenjen, iztrgaj ga iz krempljev žice in kolov, železja in starih čelad.

Tam notri so tulili kot divje zveri, ranjenci so umirali kot nabodena muha ali črv. Kdo bi zbral vse njih kosti; naj počivajo v miru! In v enem teh polj, teh zamreženih jas, sem našel kosti. Dva človeka sta bila — ne več človeka, dva okostnjaka, par cap je ležalo krog njiju. Gledal sem in videl in bolj me je udarilo kot pogled na razvaline in polje.

Dva okostnjaka sta bila, ležeča in bela kot sneg. Kot da je smrt doletela dva, ki sta se ljubila v eni poletnih noči, se je zdelo, da sta bila objeta še v zadnji uri. In videl sem znova, da je bil eden Bosanec in drugi Italijan. In potem sem spoznal, kaj se je bilo zgodilo, ne morda prvič od početka sveta, a prvič očitno mojim očem. Na fleh sta ležala in tiščala v rokah ostri bodali, ki sta bili zasajeni drug drugemu v prsi. Zdaj je čas že zacelil rane, izlizal meso do kosti in noža sta padla na tla. Njun objem je bil rahel.

A nekoč sta se srečala v prestrašnem svitu raket in nista imela časa, da bi se spogledala in pozdravila — njune oči so bile blazne in so gledale smrt pred seboj. Umri, smrt, umri, kanalja! in objela sta se in zvalila, ko se je njuna kri potočila v eno samo mlako. Dve leti sta ležala v objemih, v srcih sta imela bodali. Črvi so zrahljali vezi in izpili sovraštvo obeh.«

»Zdelo se je, kot da se še vedno sovražita.«

»Kot da se še mrličiči davijo. Ali misliš?«

Spustimo zaveso! Ljudje bi radi, da bi kosti na obronku groznega Svetega Gabriela oživele in bi se dva, ki se nista nikoli ne videla ne sovražila, pričela daviti in se s krikom valila do Soče ...

* * *

Videl sem ju pred seboj, kamorkoli sem šel. V temi sta gledala skozi moje trepalnice. Ko sem pisal zaljubljeno pismo, sta plesala po črkah, objeta kot dva, ki se ljubita. Na moji mizi sta ležala, mirna in tiha, le s tistim širokim smehom mrličičev, ki razodeva vso tajnost zadnje minute. In nikoli se nista prikazala sovražna, skoraj prijazna, kot da si podajata desnice.

Ko sem zaprl oči, sem sanjal. Neskončen sijaj sem videl. Boga sodnika in čudna moža s strašne Gore svetega Gabriela.

Stopila sta pred prestol božji. Iz njunih prsi je po bluzah curljala težka temna kri. In čudo božje — niti v sanjah nisem verjel. Kot dva otroka, angelska in nedolžna, sta se peljala za roké po nebeškem kraljestvu.

Bog je sklonil svojo glavo k njima. Neskončno moder in pomilovalen nasmeh je spreletel Njegovo obličje.

Vprašal je malega z najnežnejšim glasom:

»Pietro, ali poznaš Joso?«

In črnobrki Pietro se je ozrl na Josa, ki se je smehljaj z majhnimi, živimi očmi v zarjavelem obrazu. Nato je odgovoril naglo:

»Ne, Gospod Bog!«

In Sodnik je vprašal močnega Joso:

»Joso, ali si videl že kdaj tega človeka?«

In Joso je dejal počasi: »Bogme, da ne.«

Bog se je znova nasmehnil. Vprašal je še enkrat:

»Nikoli se nista videla?«

Tedaj sta se spogledala. Smejala sta se, kot ljudje, ki imajo polno dušo smeha in besede ne najdejo prostora. Nato sta dejala oba hkratu:

»Ne.«

»In kdo vama je dal rože na prsih?«

»Same so vzcvele.«

Tedaj se je Bog tretjič nasmehnil in dolg pogled se ni ganil od njih, sodba je bila taka, kakršna ne bo sodba vseh, ki so ubijali in ukazali ubijati. Otroka božja pa sta se prijela za roke in odšla po božjem kraljestvu.

* * *

Solnčnega nedeljskega popoldneva sta se ustavila na oni jasi, ki jo je pognojilo dvoje neznanih trupel in iztrebila pridna roka, dva mlada človeka.

Ona je bila daleč od severa, on z juga in njune besede niso znale drug drugemu razodeti, kaj srce čuti.

Ljubezni ni treba govora. Oči se spogledajo in za pol življenja je dovolj povedanega in še čez. Sedla sta na trato in mladi človek je stisnil glavo mladenke v svoje roke.

In oči so povedale, da sta siroti, da sta njuna očeta padla bog-vekje, morda iz oči v oči, na Gori svetega Gabriela ali na Gori svetega Valentina, in da se imata radi tega vseeno rada, rada, rada...

»Ali greš z menoj in boš moja?«

»Grem.«

»Kamorkoli?«

»Kamorkoli.«

In utrgala je cvetko, to leto vzcvelo, in mu jo zataknila v gumbnico.

KIRKE.

Verižniška komedija v štirih dejanjih.

Alozij Remec.

O s e b e :

BERTA, mlada posestnica, milijonarka.

ROZA, njena služkinja.

JANEZ, njen veliki hlapec.

TONE, njen hlapec, Rozin fant.

ANDREJ KRŠEVAN, absolvirani filozof, nadporočnik.

OŠABEN, Bertin sosed, lesni trgovec, posestnik.

FERLIČ, narednik, pozneje Ošabnov družabnik.

WEISS, trgovski agent.

SOKLIČ, železničar.

JAVORNIK, Bertin sosed, učitelj, posestnik.

OREHEK, stražmojster, pozneje detektiv.

KATINA, stara vedeževalka.

Prvo, drugo in četrto dejanje v gosposki hiši na samoti sredi Bertinega veleposestva nekje na Štajerskem, tretje v Bertini vili na Bledu. Prvo dejanje začetkom novembra, drugo na božični večer 1918, zadnji dve dejanji naslednje leto poleti.

PRVO DEJANJE.

Velika predsoba v prvem nadstropju. Na levi v ospredju steklena vrata s hodnika vrh stopnic, na desni vrata v Bertino spalnico. V ozadju na levi vrata v obednico, na desni vrata v drugo sobo. Na sredi ovalna miza, okrog stoli. Na levi kredenca, vrh nje dve vazi s pavjim perjem. Ob vratih v obednico pianino, na njem gramofon. Ob pianinu mizica z vazami z umetnimi cveticami in porcelanasto drobnjarijo. Nad mizico ogledalo. Dva fotelja. Na desni v ozadju zofa, par okroglih nizkih stolov. Ob zofi na levo španska stena. V ospredju na desni pisalna miza in stol. Na stenah slike, navadni barvni fiski, v pozlačenih okvirih iz dobe 1860 do 1880. Nagačene živali in rogovje. Nad mizo na sredi velik luster. — Medlo jesensko jutro.

BERTA pride naglo od leve s stopnic v potovalnem plašču z ovratnikom, mufom in čepico iz dragocenega krzna, kakor je prišla s kolodvora. Odloži muf, si odpne ovratnik, sname čepico in vrže vse na mizo. Si zadovoljno žvižga, napravi par korakov sem in tja, pogleda na uro na zlati zapestnici in hoče skozi vrata na desni, ki so pa zaklenjena. Jih potrese, a se ne odpro. Se skloni in pogleda skozi ključavnico. Nato gre neodločna, začudena k mizi.

BERTA (kakor sama zase). Vraga, niti moja spalnica ni varna, če me ni doma. (Steče k levim vratom, jih odpre in zakliče na stopnišče.) Janez, gor pridi! (Gre zopet k vratom na desni, pritisne kljuko in posluša ob vratih par trenutkov. Nato gre zopet k levim vratom in zakliče.) Janez!

JANEZ (vstopi skozi leva vrata). Dobro jutro, Bertica!

BERTA. Klada zaspana! Polosmih je že in te moram buditi.

JANEZ. Sanjal sem o tebi, zato te nisem sprejel, kakor tiče.

BERTA. Hvala za tvoje sprejeme! Kdo je v moji spalnici?

JANEZ. Častnik, poročnik ali nadporočnik. Snoči pozno je prišel in zahteval prenočišča.

BERTA. In ti, tepec, si mu odprl mojo spalnico! Klofuto zaslužiš.

JANEZ. Vojaške papirje je imel, moral sem ga sprejeti. Ko je povedal, da te pozna, da sta si v sorodu — tvoj bratranec je — sem mu odklenil sobo.

BERTA. Tnalo si. Ali ni morda tat, razbojnik, goljuf? Ali veš, kako se piše?

JANEZ. Ne vem mu imena, a prijeten človek je.

BERTA. Kaj meni mari! Če v dveh minutah ne pridem v spalnico, pokličem kovača, da odpre.

JANEZ. Gospod je bil videti truden, zato še spi. (Potrka s pestjo na desna vrata in posluša.) Že vstaja.

BERTA. V moji spalnici, v moji sobi tuj človek! Znoreti mi je! (Janezu.) Poberi se, opravim sama z njim! V petih minutah pojde čez prag, tako ga naženem.

JANEZ. Zbežal bo pred tvojo sitnostjo sam. Dobro zabavo! (Odide na levo.)

BERTA (za Janezom). Roza naj mi prinese zajutrek! (Stopa nervozno sem in tja, gre nestrpno proti vratom na desni in jih potrese.) Ali bo kaj?

Vrata na desni se napol odpro, skozi nje pokuka ANDREJ KRŠEVAN, kakor se je v naglici oblekel v uniformo avstrijskega nadporočnika.

KRŠEVAN (skozi polodprta vrata). Oprostite, gospodična! Samo trenutek še, da se umijem in človeško oblečem!

BERTA. Kako si upate v tujo hišo na tak način, gospod nadporočnik ali kar ste?

KRŠEVAN. Takoj Vam odgovorim, samo dovolite, da se opravim!

BERTA. Kar na dan, gospod! Nikogar se ne bojim, častnika najmanj.

KRŠEVAN (vstopi od desne v nogavicah, v nezapeti bluzi in vojaških jezdni hlačah. Si zapenja bluzo). Če Vam ni neprijetno, meni tudi ne bo. Ali me ne poznate več, gospodična Berta? (Se Berti nasmeje.)

BERTA. Prepovedujem Vam take prijaznosti. Moj bratranec niste, ker ga nimam.

KRŠEVAN. Bratranec res ne. To je bila nedolžna laž, da sem se mogel po petih dnevih prvič počiti v človeškem stanu. Vaš vneti častilec iz dijaških let sem, Andrej Krševan.

BERTA (pomisli za hip). Ne spominjam se.

KRŠEVAN. Potrudite se, gospodična Berta! Devet let je od tedaj, ko smo peli zadnjič študentje pod Vašim oknom. Gorica, Solkanska cesta, vila Mira — ali niso to lepi spomini?

BERTA. Da, vila Mira. S teto sem stanovala v njej. Kje so tista leta! Kako je sedaj tam doli?

KRŠEVAN. Razbiti zidovi, prazna okna zijajo v nebo, balkon je porušen, granata je udarila vanj. A ob vhodu stoji še leva sfinga in jaz sem ostal, ki sem se tisto noč vzpel nanjo in Vam vrgel šopek rož preko balkona.

BERTA (gleda Krševana v obraz). Skoraj se Vas ne morem domisliti, tako ste se izpremenili.

KRŠEVAN. Štiri leta in pol vojne, teden dni pot s fronte brez počitka — kdo bi me spoznal? A vidim, popolnoma me niste pozabili.

BERTA. Ko bi bila vedela, da ste Vi, bi se ne bila jezila. Oprostite mi! (Ponudi Krševanu roko.)

KRŠEVAN (stisne Berti desnico). Oprostite mi, da sem vdrl tako v Vaš stan! Ko sem včeraj dospel, sem se opotekal od utrujenosti. Nikjer kofička, povsod vse nabito ljudi. Na postaji so mi povedali, da morda dobim prenočišče pri Vas. Zato sem se zatekel v Vašo hišo. Lahko ste se jezili name, tujca...

BERTA. Nervozna sem. Če me ni doma, uganjajo moji ljudje budalosti.

KRŠEVAN. Takoj odidem.

BERTA. Ne, ne! Dobrodošel gost ste mi. (Nekako v spominih.) Če ne radi drugega, radi podoknice in šopka... Mislite si, da ste doma in ostanite tu, dokler se Vam bo ljubilo.

KRŠEVAN. Hvala, gospodična! Dovolite! (Odide na desno in zapre za sabo.)

ROZA (od leve z zajutrekom na podstavku). Dobro jutro, gospodična! (Pospravi z mize Bertine stvari, pogrne bel prtič, postavi nanj zajutrek in primakne stolico.)

BERTA (medtem). Dobro jutro, Roza! Kaj je novega?

ROZA. Bali smo se, da Vas je zadela kaka nesreča, ker Vas tako dolgo ni bilo domov. Štirinajst dni nismo vedeli za Vas.

BERTA. Daleč sem bila, tik za fronto. Ti si niti misliti ne moreš, kako se sedaj potuje. Vse beži, beži. Za vojaki, ki jih oživlja samo misel na mir, na dom in svobodo, se vlečejo množice konj, ki so še nesrečnejši kakor ljudje. Kakor izgubljeni tavajo po mestih in vaseh ob železnici. Vse ulice so jih polne, gledajo po hišah, kakor da prosijo strehe, bijejo s kopiti ob pragove in ližejo kljuko. Iz zemlje kopljejo zadnje bilke izpod snega, plotove in ograje grizejo, da ne poginejo od lakote.

ROZA. Včeraj so jih prignali dvanajst v naše hleve.

BERTA (sede k mizi in zajutrkuje). Predvčerajšnjim sem jih kupila. Smilile so se mi uboge živali, ko sem jih slišala ponoči biti s kopiti ob tlak pod okni.

ROZA. Hvala Bogu, da je vojne konec!

BERTA. Nič ne vemo, kako bo. Morda pridejo še hujši časi.

ROZA. Mojemu fantu bo bolje. Ne bo več ležal v blatu in vodi noč in dan, ne bom se več tresla, da mi ga krogla umori. Disal mi je pred tednom, da pobegne s fronte.

BERTA. Bogve, kdaj pride! Vlaki se terejo ljudi kakor panji, ko čebele roje. Pet dni sem se vozila z železnico po progi, ki jo prevozi vlak drugače v šestih urah. Ko so vsi drugi obupovali, ko so nas straže na postajah z nabitimi puškami ustavljale, sem bila jaz mirna. »Vozi!« sem klicala Sokliču, ki je vodil vlak. In je dal znamenje in smo šli. Nekje so streljali za nami. Vendar smo vsemu ušli in moje blago je na varnem.

ROZA. Pravijo, da vojaki ropajo.

BERTA. Jaz sem se vozila z dvema Bosancema, ki sta imela strojnico na vratih vagona. Soklič mi ju je preskrbel. Do postaje sta me stražila.

ROZA. Srečo imate.

BERTA. Srečo in pamet! (Premolk.) Ali si videla našega gosta?

ROZA. Janez mi je pravil, da je Vaš bratranec.

BERTA. Da, moj bratranec je... Lep fant, kaj?

ROZA. Kakor vsi gospodje oficirji...

BERTA. Pripraviti mu boš morala sobo. Jezna sem na Janeza, da mu je odklenil mojo spalnico.

ROZA. Gospod je prišel pozno in Janezu se ni ljubilo iskati ključev.

BERTA. Ali je bila soba v redu?

ROZA. Čakali smo Vas, zato je bilo vse pripravljeno.

BERTA. Prav! (Je pozajutrkovala.) Idi in pripravi za gosta zajutrek.

ROZA. Bom, gospodična. (Pospravi z mize in odide na levo.)

JANEZ (vstopi od leve isti hip, ko Roza odide.) Kaj pa misliš, Berta, da si mi poslala tucat sestradanih konj v hlev? (Sede na stol nasproti Berti.) Jaz jih ne bom pestoval in pital, da pridejo k sebi.

BERTA. Vem, vem... Lenoba si.

JANEZ. Ko sva bila sama na posestvu in sem kakor vol vlekel od jutra do večera, tedaj sem bil pridni Janezek in si me včasih lepo pogledala, me pobožala po licu. Bila sva kakor fant in dekle. Zdaj si postala visoka. Zdaj sem Janez - lenoba.

BERTA. Ali mi ne boš tiho? Zahvali Boga, da si v hiši!

JANEZ. Ali bi rada, da bi se končal z delom? Zdaj, ko z mojo pomočjo sediš na denarju, ki ga je od dne do dne večji kup? Ali veš, kaj je v sredi tvojega kupa bogastva? Moji krvavi žulji šestih let. Zato zdaj lahko počivam.

BERTA. Vem, ne boš se pretegnil. Saj ne zahtevam drugega od tebe, kakor da kot nekak oskrbnik paziš na gospodarstvo.

JANEZ. Tako sva se dogovorila, dà. A ti bi me rada v jela zopet hlapca. Zdaj se vrte moški krog tebe, ženinov imaš polno hišo. Hvala Bogu, miren človek sem in vse to gledam in lahko čakam, kaj bo iz tega. Mene nihče izmed vseh teh ne odvaga.

BERTA (se porogljivo zasmije). Res, odebelil si se te čase.

JANEZ. Mirno življenje, Berta, mirno življenje. Radi mene se lahko svet sesede na kup, jaz se ne ganem. In rad te imam še vedno, Berta, dasi nisi tega vredna. Vseh teh, ki se sučejo sedaj krog tebe, se boš naveličala in ostal ti bom samo jaz.

BERTA (prijazneje). Ali res, ti norček? Vidiš, to je lepo! (Vstane, vzame iz kredence škatlo cigaret, si eno prižge, gre zopet k Janezu, mu seže z roko v lase in rije s prsti po njih.)

JANEZ. Brez mene bi ne bila, kar si! Ali se spominjaš, kakšna puščava je bila tu, ko sva prišla na posestvo, ti kot gospodična upraviteljica, jaz kot hlapec?

BERTA. Vem. Zato te imam še vedno nekoliko rada. Zvest si kakor naš bernardinec.

JANEZ. Dobro si povedala o našem Sultanu. Po dvorišču hodi, polega in zeha v solnce, a je najboljši varuh. Potrpežljiv je. Če ga dražiš, godrnja, vstane in gre v kot. Jaz pa še godrnjam ne, ko sitnariš.

BERTA. Tako je prav. Če te trikrat na dan podim iz hiše, vedi, da te devetkrat vabim, da ostani.

JANEZ. Vem, Sultan je Sultan, Janez pa Janez. Sultan bi te navsezadnje ugriznil, če bi ga prehudo dražila, jaz pa potrpi in čakam, da te jeza mine.

BERTA. Norček! Res te dražim, ker si moški. Moške moraš imeti na vrvi, pogledati jih moraš lepo, se jim nasmehni — in v ogenj gredo za žensko.

JANEZ. Dà, če zna tako kakor ti!

BERTA. Bogastvo jih vabi k meni. Z njim sem jih tako omamila, da v svoji neumnosti sami ne vedo, da služijo le mojim načrtom.

JANEZ. Tvoj kup denarja pa raste od dne do dne, jaz sedim s teboj na njem in pazim, da ga kdo ne izpodkoplje.

BERTA (strese Janeza za uho). Ali boš tiho! Zdaj glej, da dobiš hlapca h konjem. Na izbero jih bo, ker prihajajo fantje s fronte.

JANEZ. Saj res, skoraj bi bil pozabil, po kaj sem prišel! Ovsu ni več. Konji pozobljejo našo zalogo v dveh tednih, tako so sestradani.

BERTA. Res, na to niti nisem mislila.

Od leve vstopi SOKLIČ v železničarski obleki, dolgi zimski suknji, s službenim kovčegom v roki.

BERTA (Sokliču). Tako zgodaj, Soklič?

SOKLIČ. S tovornim vlakom ne morem nikamor. (Odloži kovčeg in sede k Berti in Janezu.)

BERTA. Ravno prav! Z Janezom premišljujeva, kje bi dobila ovsu za tucat konj, ki sem jih kupila.

SOKLIČ. Oves bi se že dobil. Na naši postaji ga je cel vagon, ki je obtičal na progi. Nihče ne ve zanj kakor jaz in skladiščnik Müller.

BERTA (Janezu). Vidiš, ovsu dovolj. (Sokliču.) Po čem bo?

SOKLIČ. Ko bo na postaji, se domeniva.

JANEZ (vstane). Kar sedaj se dogovorita. Tešč sem še in grem v kuhinjo. (Odide na levo.)

SOKLIČ. Ti, Berta, zdi se mi, da ima ta prvo in zadnjo besedo v hiši.

BERTA (nejevoljno). Zdaj govoriva o ovsu. Ali mi ga preskrbiš vsaj v enem tednu?

SOKLIČ. Če bodo vlaki vozili in če bo Müller hotel.

BERTA. Torej velja. Za ceno se zmeniva, ko bo oves na postaji! (Seže Sokliču v roko.)

SOKLIČ. Velja! In račun o zadnji vožnji bi rad sklenil s teboj.

BERTA. Prav! (Vstane in vzame iz kredence steklenico konjaka in kozarček.) Kozarček konjaka se ti bo prilegel. (Nalije Sokliču kozarček.)

SOKLIČ (izpije). Hvala.

BERTA (vnovič nalije). Kaj torej zahtevaš za zadnjo vožnjo?

SOKLIČ. Petdeset od sto čistega dobička.

BERTA. Izplakni si jezik, prijatelj! Zareklo se ti je!

SOKLIČ. Nič se mi ni zareklo. Petdeset od sto zahtevam.

BERTA. Ali se ti blede? Jaz sem blago kupila, jaz ga plačala, jaz prevzela, jaz spravila v denar.

SOKLIČ. In jaz sem ga vozil, jaz ti dal Bosanca, da sta ga stražila, jaz tvegala življenje in službo, ko so streljali za nami. Če bi mene ne bilo, bi tebe in tvoje blago hudič vzel.

BERTA. Če hočeš, pet tisoč ti dam. Niti vinarja več.

SOKLIČ (ti pije v dušku kozarček). To je bila moja zadnja vožnja zate.

BERTA (mu iznova nalije). Prijatelj, pri železnici imam dovolj. Če nočeš ti, bo pa kdo drug.

SOKLIČ. Za tako plačilo nihče. To je hudičevo življenje, odkar imam te vožnje in kupčije s teboj.

BERTA. Vraga, ali sem ti jaz kriva? Sam si se mi ponudil.

SOKLIČ. Ker bi rad kaj zaslužil. Vsi delajo tako, zakaj bi jaz ne? Kako posestvo bi kupil, vem za prav lepo.

BERTA. Če nimaš dovolj denarja, ti jaz posodim.

SOKLIČ. Ne maram. (Pomisli.) Po mojih mislih bi se dalo vse to drugače napraviti. Večkrat sem ti že povedal... (Umolkne v zadregi.)

BERTA. Le povej, kako!

SOKLIČ. Poročiva se! Potem bova skupaj delala.

BERTA. Kakor vselej, ti tudi danes povem: možitev bo moja zadnja kupčija. Za to je še čas...

SOKLIČ. Čim preje, tem bolje. Brez moža tako posestvo, kakor je tvoje, ne nese, ne gre. Jaz znam vse, mnogo sem se vozil po svetu, mnogo izkusil.

BERTA (se nasmeje). Preveč lakomen si in jezi vdan.

SOKLIČ. Lakomen je danes vsakdo, tudi ti. Jezim se pa iz navade.

BERTA. Za sedaj z najino ženitvijo ne bo nič. Preveč vas imam na izbero.

SOKLIČ. Torej plačaj, kar zahtevam in zbogom! Jaz sem robotanja zate do grla sit.

BERTA. Prav. Pet tisoč dobiš.

SOKLIČ (se razburi). Pet tisoč! Da sem ti vagone preskrboval, ko jih živ vrag ni dobil, da sem pazil na tvoje blago, da sem begal zate po postajah, da že pol leta živim to pasje življenje samo za tvoj žep! (Plane kvišku.) Pet tisoč! Da sem goljufal in kradel zate, da sem si spletel vrv za vrat! — — — Zadavil bi te, ti kača!

BERTA. Tiho! Ali misliš, da se tvojega vpitja bojim?

Na desni se odpro vrata in vstopi KRŠEVAN, ves svež in mladosten v lice, popolnoma opravljen, obstane za hip in stopi nato odločno med BERTO in SOKLIČA.

KRŠEVAN (Sokliču). Mož, čemu kričite?

SOKLIČ (se je prvi hip osupel umaknil za korak, a se takoj opogumil). Takih-le, kakor ste Vi, se ne bojim. Kdo pa ste? General in prostak sta si sedaj enaka. Zlate zvezde padajo z ovratnikov.

KRŠEVAN. A duh ne pada z zvezdami. Če gospodična zahteva, Vam ta hip to dokažem.

BERTA (Krševanu). Dragi Andrej, ni potreba. To je njegova navada. (Sokliču.) Samo mir, mir, mir! O vsem se še dogovoriva na lepem, ko te jeza mine.

SOKLIČ (vzame kovčeg). Grem. Ne iz strahu pred zlatimi zvezdami, ampak sam od sebe.

BERTA. Prav. Morda prihodnjič kaj primaknem. A jeziti se ne smeš.

SOKLIČ odide mrmraje na levo.

BERTA (vsa ljubezniva Krševanu). Sedite, gospod Krševan!

KRŠEVAN (sede k mizi). Hvala! Kaj Vam je hotel ta jezni mož?

BERTA. To je moj sohrudnik pri železnici. On zahteva za svoje usluge preveč, jaz mu ponujam premalo, tako sva se sporekla.

KRŠEVAN. Teško Vam mora biti življenje s takimi ljudmi.

BERTA. O ne. Brez njih moj posel ne gre. Na vajejih jih moraš imeti, vedno bič v rokah, vedno surovo besedo v ustih. Grizejo in bijejo, a jaz se jim smejem in uživam. Naj delajo zame, bestije!

KRŠEVAN. Kako ste se izpremenili! Še sedaj Vas vidim v belem krilu, z dvema kitama ob licih, s smehom dekleta šestnajstih let na obrazu. Kako ste bežali pred nami študenti v Gorici po Travniku, ko smo Vas ob karnevalu obmetavali s konfeti in koriandoli! Danes ste vse drugi!

BERTA. Takrat sem bila otrok, danes sem ženska.

KRŠEVAN. Pravili so mi, da je Vaše posestvo vredno nad milijon. Gozdovi, vinogradi, njive, zdravilni vrelci — bogastva, ki so pod Vašo roko nanovo vzrastla iz tal! Kako je bilo vse to mogoče?

BERTA. Poprej je bil gospodar tu bebast baron, ki je vse zapravil. Banka, kjer je bil zadolžen, je posestvo na dražbi kupila in poslala mene kakor upraviteljico sem. Dve leti sem delala noč in dan kakor zadnja dekla. Tedaj sem se zaklela, da moram priti do denarja in se rešiti suženjstva.

KRŠEVAN. Kako, da ste potem posestvo kupili?

BERTA. Banka je posestvo prodala in jaz sem ga kupila. Teta mi je umrla in zapustila toliko, da sem plačala tretjino kupnine. Med vojno sem se osvobodila dolgov in danes je moje vse...

KRŠEVAN. Čarovnica ste, čudeže delate.

BERTA. Ne jaz, vojna jih je naredila.

KRŠEVAN. Dà, vojna... Preobličila je ljudi, da jih ni spoznati.

BERTA. A Vas ni izpremenila. Zdaj Vas vidim in zopet poznam. Obraz, oči, Vaše kretnje — vse isto kakor takrat, ko ste mi vrgli rože čez balkon. Bila sem skrita za gardinami in sem Vas videla...

KRŠEVAN. Kako daleč je vse to! Na vojno sem šel zdrav in vrnil sem se bolnik. Kakor bi bil v dušo dobil strel, mi je... Ta rana se ne zaceli kmalu.

BERTA. Vi ste idealist. Na vse boste pozabili! Glejte mene! Včasih sem tudi jaz strmela v oblake in nisem čutila, da je trda zemlja pod menoj. Vse to je prešlo. Zdaj kupčujem in barantam, denar se mi siplje v naročje, svet se mi klanja, moški kleče pred menoj in mojim denarjem. A vendar nečesa mi manjka: prijatelja, odkrite duše, ki bi je ne gnala k meni želja po mojem bogastvu. (Premolk.)

Sicer, čemu besedujeva? Pozabila sem, da še niste zajutrkovali. Takoj Vam postrežem. (Gre na levo, a se ob vratih okrene in vrne h Krševanu.) Še nekaj, gospod Krševan! Za ljudi ste moj bratranec!

KRŠEVAN. Naj bo! Za ta čas, ko bom pri Vas, naj velja!

BERTA. In tikati se morava, če hočeva, da nama bodo ljudje verjeli. (Ponudi Krševanu roko.) Velja?

KRŠEVAN (seže Berti v roko). Velja!

BERTA. Ob prvi priliki bova pila bratovščino, gospod Krševan.

KRŠEVAN. Andrej, prosim! (Se nasmeje.) Balkon se je ponižal, okno razsvetlilo, izza zaves zasijal spomin na mlade dni. Nisem zaman trubaduril.

BERTA. Zame ste — si — Andi ... Takoj dobiš zajutrek.

JANEZ (vstopi od leve in se začudi). Torej, Berta, tvoj bratranec ni letel skozi vrata?

BERTA (Janezu strogo). Moj Andi mora imeti najlepše življenje pri nas. Kar on ukaže, je kakor bi zapovedala jaz. (Krševanu.) To je naš Janez, mož za vse pri hiši. Spoznati se morata! (Odide na levo.)

JANEZ (sede). Kako je bilo na vojni, gospod nadporočnik?

KRŠEVAN. Dobro in slabo, moj dečko.

JANEZ. Ali ste pobegnili s fronte kakor drugi?

KRŠEVAN. Službeno pot sem imel v te kraje. Tačas se je vse zrušilo, ne da bi nas bil sovražnik premagal.

JANEZ. Ljudje so se izpametovali in se naveličali streljanja in pobijanja. Neumno je vse to ...

KRŠEVAN. Ti nisi bil vojak?

JANEZ. Kila na obeh straneh me je rešila. Malo sem se delal, malo je res. Tako sem jo unesel. Čemu je bila ta vojna?

KRŠEVAN. Dà, čemu! Zato, da nam taki možje, kakor ti, stavijo to vprašanje. Tak nekaj velja, ki je znal ostati doma. (Z bridkostjo.) Mi, ki smo se bili, smo bedaki.

JANEZ. Ne vem, kaj bi rekel. A častnikom tudi na fronti ni bilo sile, pravijo.

KRŠEVAN. Na severu sem dobil kroglo skozi pljuča, na jugu kos granate v levico. (Dvigne levico samo do rame.) Glej, nikoli več ne bo gibčna.

JANEZ. Mnogo ste prestali.

KRŠEVAN. Kakor drugi, nič več. Zmrzoval in gladoval sem s svojo kompanijo v gorah nad pol leta. Iz bolnišnice sem prišel k svojim fantom na Kras, se dušil v vročini, smradu in žeji po kavernah. Zadnjega pol leta sem pa bil res za fronto.

JANEZ. Pri nas Vam bo lepo. Prijetno živimo.

KRŠEVAN. Čutim to. Vse te čase nisem spal še nikoli tako kakor tukaj. Zračna soba, topla postelja, bele odeje, skozi okna trepet blestečih zvezd. Ni čuti streljanja in grmenja topov, mir in tihota vseokrog, da slišim utripe svojega srca...

BERTA (prinese od leve zajutrek in ga postavi pred Krševana.) Misli si, da si doma! (Janezu.) Ti pa naprezi, da se popeljeva k Ošabnu! Vino bi rada kupila.

JANEZ (Berti). Kaj bo z ovsom? Soklič se je pridušal, da ga od njega ne dobimo niti zrna.

BERTA. Oves se bo že dobil. Naprezi!

JANEZ. Saj se nikamor ne mudi. (Odide žvižgajoč na levo.)

BERTA (Krševanu). Izvolite! Gotovo ste lačni.

KRŠEVAN (zajutrukuje). Ali nisva bratranec in sestrična?

BERTA. Res... Na štiri oči bi se morala vikati, pred ljudmi tikati. Narobe kakor zaljubljeni.

KRŠEVAN. Ta kratek čas, ki ga prebijem tu, se kar tikajva!

BERTA. Šele prišel si in govoriš o slovesu?

KRŠEVAN. Moral bom začeti novo življenje. Ta moja obleka, kovčeg s par knjigami, ostanki plač zadnjih mesecev — to je vse moje bogastvo. Pet izgubljenih let! Hiteti bo treba, da jih nadomestim.

BERTA. Kak poklic si si izbral?

KRŠEVAN. Filozof sem.

BERTA. Filozof? Niti misliti si ne morem, da si si izbral tako malo vreden poklic.

KRŠEVAN. Ne vem, ali me razumeš. Študiral sem za profesorja klasičnih jezikov. Ob koncu svojih študij sem bil, ko sem moral na vojno.

BERTA. Ti moj ljubi Bog, to je apatičen poklic!

KRŠEVAN. Antipatičen, hočeš reči.

BERTA (malce vznevoljena). To je isto. Tvoj poklic mi ne ugaja, ker nič ne nese. Polna glava, prazen žep! Povej mi rajši, kako si prišel v te kraje.

KRŠEVAN. Filozof je bil pri vojakih človek, ki so ga porabili za vse. Jaz sem bil zadnje čase pri divizijski trenski komandi za fronto. Pred tednom sem dobil povelje in papirje, da prevzamem petnajst vagonov lesa od delavskega oddelka v Črnem grabnu. Zdaj sem tu in ne vem kaj, ne kako. Polom mi je vzel ves izhod.

BERTA. Petnajst vagonov lesa! Vem zanj. Vojaki so sekali vse poletje v naših gozdovih.

KRŠEVAN. Včeraj sem iskal ves popoldan narednika, ki je poveljeval temu oddelku. Izginil je z vojaki in z lesom.

BERTA. Saj ni res. Les leži ob progi, pol ure daleč od tu. Narednika Ferliča pa poznam, moj prijatelj je! Poslušaj me, moj dragi profesor! S tem lesom si lahko rešiš bodočnost.

KRŠEVAN. Kako misliš to?

BERTA. Prodaj les meni!

KRŠEVAN. Kako? Saj ni moj!

BERTA. Čigav pa je?

KRŠEVAN. Vojaške uprave.

BERTA. In kje je ta vojaška uprava?

KRŠEVAN. Ta hip res ne vem... Toda nekaj mora biti na njenem mestu.

BERTA. Vojaške uprave ni več, moj dragi. Razletela se je v zrak, se razbežala, vrgla uniformo s sebe. Čigavi so konji, ki begajo po cestah, čigavi vozovi, šotori, plahte, obleke, orožje? Čigavo vse to blago, ki ga prodajajo vojaki za kos kruha, rezljaj slanine, požirek vina? Vse to je last tistega, ki ima vse v roki. Ti imaš papirje, si torej lastnik petnajstih vagonov lesa. Petnajst tisoč ti dam zanje.

KRŠEVAN. Ne šali se! To ni res!

BERTA. Nihče ne vé, kdo sme les prevzeti, kdo ne. Ti imaš papirje in jih daš meni, vse drugo je moja skrb. Petnajst, šestnajst, tudi osemnajst tisoč ti plačam ta hip.

KRŠEVAN. Treba je počakati, da se razmere uredi. Tudi za ta les se bo dobil pravi lastnik.

BERTA. Tudi častniki prodajajo, kar imajo v rokah. Avtomobile, konje, pohištvo, beneško svilo, blago, dragocenosti. Zakaj bi ti svojega lesa ne prodal?

KRŠEVAN. Ker sem pošten.

BERTA (se zasmije). Pošten! Ne bodi otročji! Poštenje je blago brez cene.

KRŠEVAN. Ne prodam ničesar. To bi bila goljufija.

BERTA. Pomisli na vse, kar si pretrpel na vojni! Ko so drugi sedeli na varnem in bogateli, si tvegala ti pred sovražnikom glavo. Kdo ti more to povrniti? Zapravi si pet let življenja, pet mladih let, in si se vrnil s fronte berač.

KRŠEVAN. Ne govori mi o tem!

BERTA. Kdo ti bo zameril, če se odškoduješ z borimi par tisoči? Tvoja pravica je to.

KRŠEVAN. Ne, ne, nikoli!

BERTA. Zakaj ne?

KRŠEVAN. Rekel sem ti že: ker sem pošten.

BERTA. Ali res tudi tako misliš, kakor govoriš?

KRŠEVAN. Če še dvomiš, vstanem in pojdem.

BERTA (z občudovanjem). Človek božji, odkod si se vzel? Ali si živel vse te čase drugod in ne na zemlji? Ne veš, da denar svet vlada? Zanj kupiš blago in ljudi, duše in telesa. Denar je moč, ki vse začara.

KRŠEVAN (zgane z rameni). Zame nima te moči.

BERTA. Še nikoli nisem videla ta leta človeka, ki bi hotel biti za vsako ceno pošten. Daj, da se te nagledam, ti čudežno bitje! (Strmi v Krševana.)

Na levi trkanje.

BERTA (se zdrzne). Prosto!

Od leve vstopi računski podčastnik FERLIČ v uniformi avstrijskega narednika in se pokloni.

FERLIČ (Berti). Dobro jutro, gospodična! Srečno dospeli?

BERTA (vstane in poda Ferliču roko). Pravkar sem prišla. (Krševanu.)

Glej, to je komandant kompanije iz Črnega grabna!

FERLIČ (se predstavi Krševanu). Dovolite: narednik Ferlič.

KRŠEVAN. Nadporočnik Krševan.

BERTA (Ferliču). Moj bratranec.

KRŠEVAN (Ferliču). Včeraj sem Vas iskal.

FERLIČ (Krševanu). Ponoči sem prišel iz mesta. Moral sem tja k višji komandi, da se orientiram. Čez noč se mi je kompanija raztekla na vse vetrove. Ni več države, ni prestola, ni vojske, sama svoboda, svoboda... Vrag s tako svobodo, ko ne veš, kaj smeš in kaj ne smeš. V mestu so me poučili, prisegel sem, dobil povelja in navodila in bom vodil posle do likvidacije sedanjega stanja. (Vzame iz žepa list papirja in ga pokaže Krševanu.) Tu je moje poverilo!

KRŠEVAN (pogleda papir in ga vrne Ferliču). Dobro. Jaz bi moral prevzeti od Vas petnajst vagonov lesa za svojo komando. Kaj mi svetujete? (Vzame iz bluzinega žepa beležnico, izbere iz nje par papirjev in jih ponudi Ferliču.)

BERTA (Krševanu). Ne dajaj ničesar iz rok!

FERLIČ (Berti). To so vojaške stvari, gospodična, predpisi... (Vzame od Krševana papirje in jih važno pregleduje.)

BERTA (medtem). Sedimo! (Sede.)

FERLIČ (pregleduje papirje). Nimam časa! (Nato Krševanu.) Vaše komande ni več, gospod nadporočnik. Les in ves material nekdanje vojaške uprave je sedaj vojni plen neprijateljske države. Izročite papirje meni, jaz Vam dam potrdilo in bom poročal intendanci.

KRŠEVAN. Ali ne bom imel kakih sitnosti?

FERLIČ. Gospod nadporočnik, videli ste moje poverilo, uradni dokument moje nove komande.

KRŠEVAN. Uredite vse Vi! Naredniki poznate vse te opravke bolje nego častniki.

FERLIČ (spravi papirje v žep). Mater kompanije so nas zvali. Mi smo bili hrbtenica armade.

BERTA. Zdaj je glava odletela. Kaj bo hrbtenica?

FERLIČ (Berti). Še nas ni konec, gospodična. Zato sem prišel k Vam, da Vam povem: v Črnem grabnu bo velika razprodaja. Barake, materijal, postelje, klopi, pisalni stroj, skratka: demobilizacijsko blago se naj spravi v denar. Prva ponudba Vam, gospodična Berta.

BERTA (Ferliču). Ali naj Vam verujem?

FERLIČ (nekako užaljen). Višje povelje, gospodična! Saj me poznate. Marsikaj sem kupil pri Vas za svoj oddelek. Ali sem Vas kdaj prevaril?

BERTA (Ferliču). Nikoli, ker se nisem pustila. Popoldne pridem k Vam z bratrancem, da si vse ogledam.

FERLIČ (Berti). Veselilo me bo. (Krševanu.) Vam pa izročim popoldne uradno potrdilo, da sem prejel Vaše listine o lesu. Na svidenje torej! (Se poslovil in odide na levo.)

BERTA (po kratkem premolku). Zakaj si mu izročil papirje?

KRŠEVAN. Ker ne maram nositi po žepih stvari, ki niso moje.

BERTA. Ali ni škoda denarja, ki si ga imel skoraj v rokah? Sicer bo znal Ferlič vse urediti. Odkar je komandant oddelka, je postal iz komija ugledna firma. Skoraj da tekmuje z menoj.

KRŠEVAN. Nad seboj ima komando, ki je ne bo mogel prevariti, tudi če bi hotel.

JANEZ (vstopi od leve). Napreženo je.

BERTA (Janezu). Nikamor ne pojdem. Pelji se sam!

JANEZ (Berti). Kako, da si se izpremisllila? Prej pa taka sila!

BERTA. Ne ljubi se mi in popoldne moram v Črni graben.

JANEZ. Taka si, kakor da te je veter obrnil.

BERTA. Idi! Trudna sem. (Vstane od mize in gre leč na zofo.)

JANEZ (se odpravlja proti levi). Če pridem v Ošabnovo gorico, se pred večerom ne vrnem. (Se ob vratih okrene proti Berti.) Ali naj vino kupim?

BERTA. Če bo poceni, udari!

JANEZ odide na levo.

KRŠEVAN. Fant mi ugaja v svoji neskončni neobčutljivosti. Nič ga ne vznemirja.

BERTA. Živina je, kakor vsi moški. Le ti nisi...

KRŠEVAN. Ali me že tako poznaš, da me izvzemaš, ko še ne veva, ali naj se fikava ali vikava?

BERTA. Poznam te. Pri tebi je toplo, sladko. Sedi k meni, da zaprem oči in zaspim!

KRŠEVAN. Ali imaš kako knjigo? Tačas, ko boš ti spala, bi jaz bral.

BERTA. V moji hiši ni knjig. Jaz imam samo denar, denar, denar...

KRŠEVAN. In si srečna...

BERTA. Ne vem. Zdi se mi, da ga imam še premalo, da bi si srečo kupila. Ko sem s svojo beračijo prišla sem, sem si mislila, da bi bila srečna, če bi imela dvajset tisoč. Ko sem jih imela, sem si želela, da bi se prikopala do sto tisoč. Zdaj imam še mnogo več, a nimam še dovolj... Moja kri mi še ne da miru...

KRŠEVAN. To je prokletstvo denarja: kakor plaz pokopuje pod seboj vse, ki hrepene po sreči...

BERTA. Kaj bi ti z denarjem na mojem mestu?

KRŠEVAN. Revežem bi ga dal, bolnikom, sirotam, gladujočim... Kupil bi si knjig in slik naših umetnikov, ki sedaj stradajo... Potoval bi...

BERTA. Vse to mi je tuje... Ljudje, ki jih poznam, ne govore o tem... Govoriva o čem drugem!

KRŠEVAN (vstane). Na sprehod pojdem.

BERTA. Ne hodi! Blatne poti so pri nas. Obrane vinograde boš videš. Nad njimi klepajo klopotci, da ti bo umreti od dolgočasja... Sedi k meni!

KRŠEVAN gre k Bertli, sede na nizek stolec in se skloni k njej.

BERTA. Kaj me gledaš?

KRŠEVAN. Lepa si, Berta... Samo denar ti je nekaj vzal, nekaj lepega, kar se je bleščalo v tvojih očeh tiste čase, ko sem ti vrgel šopek preko balkona...

BERTA. Daleč je vse to. Položi mi roko pod glavo in govori, govori, o čemer hočeš, le o denarju ne!

KRŠEVAN. Ne bom molčal, ravno o njem bom govoril...

BERTA (ovije nenadoma Krševanu roki krog vratu). Ti si človek, zato te bom poslušala... Ti moj sladki, nepričakovani, pošteni fant!... (Poljubi Krševana, ki se je sklonil k njej.)

SMISEL ZGODOVINE UPODABLJAJOČE UMETNOSTI.

Vojeslav Molè.

Ena najznamenitejših potez umetnosti italijanske renesance je važno mesto, katero so v njej zavzemali spomeniki rimske in grške antike. Saj tudi ni čuda. Celo kulturno gibanje, ki ga označujemo z besedo renesansa in ki pomenja za Evropo na vseh poljih važen prevrat in začetek dobe novega človeka, je v tesni zvezi s humanizmom, ki pa je posegal daleč nazaj in zajemal iz večnosvežih vrelcev antičnega duha. Tudi upodablajoča umetnost ni mogla drugače; naslonila se je vedoma na antične vzorce. Teoretske razprave XV. in XVI. stoletja nam razkrivajo takratno mišljenje: zastopniki florentinske in rimske renesanse so se naravnost smatrali za naslednike antične dediščine, so tekmovali z antičnimi umetniki in so jih — kakor so mnogokrat sami mislili — celo prekosili. Zgodovinsko mišljenje današnjega časa je veliko bolj kritično in zato v italijanski in poznejši splošnoevropski renesansi nikakor ne vidimo nadaljevanja umetnostnega razvoja, ki ga je bil prekinil srednji vek, ampak gibanje, ki se je rodilo kot reakcija na srednji vek v realističnem smislu, — umetnostno smer, ki se je zavedoma naslonila na naravo, a ji je pri tem kazala pot antika. Razlika med grško-rimsko in florentinsko ali rimsko umetnostjo XV. in XVI. stoletja pa je pri tem prav tako velika, kakor med Aleksandrom Velikim ali Hadrijanom in Medicejci ali Julijem II.

Toda kar me danes na tem mestu zanima, je nekaj drugega. Primer renesanse in njenega ogromnega razvoja nam kaže, kako je tu naenkrat posegla že davna preteklost v živo, novo življenje in soodločevala njegovo usodo in razvoj. Kar se je zdelo že zdavnaj pozabljeno in je ležalo pokopano v razvalinah, se je spet začelo prebujati in dobivati čedalje jasnejše in izrazitejše oblike. Poleg onega prvotnega, čisto artističnega zanimanja za umetnostno oblikovanje že davno minule dobe pa se je začelo tvoriti še nekaj drugega: obrisi zgodovine upodablajoče umetnosti. Do česa je to privedlo? S tem vprašanjem se hočemo danes pečati in skušati pojasniti par njegovih najznačilnejših potez. Kakšen pomen ima umetnostno ustvarjanje preteklih dob za poznejše čase? Kaj nam razkriva zgodovina upodablajoče umetnosti?

Na prvo vprašanje nam je že deloma odgovoril primer renesanse. Za upodabljačo umetnost — tudi za arhitekturo — italijanske renesanse postajajo spomeniki antične umetnosti vzorci, v katerih zro sodobniki na najboljši način realizirano to, kar se jim zdi njihovo lastno umetnostno hotenje. Umetniki se naravnost učijo pri antiki. Arhitektonski rimski ostanki in antični kipi, ki so se ohranili in se tekom te dobe pojavljajo v čedalje večjem številu, postajajo naravnost modeli, prehajajoči v stalno zakladnico oblik, s katero potem svobodno operira »moderni« upodabljači umetnik. In še več — antika postaja samostojen rekvizitni material, ki obvladuje slikarstvo in kiparstvo v prav takšni meri, kakor obvladajo motivi antične zgodovine in mitologije pesniško ustvarjanje. Če vodijo od plastično usmerjenih umetnikov Florence in Rima niti h grški in rimski skulpturi, se pojavljajo pri umetniških šolah drugega kova, n. pr. pri padovanski in benečanski, vsepovsod motivi in celotne kompozicije naravnost kot posnemanje antičnih razvalin in posameznosti v dekorativne svrhe. — To pa seveda ne velja samo za renesanso in antiko. Isti pojav se v življenju vedno ponavlja; v umetnosti pa njegove paralele ne vodijo samo iz antike v renesanso, ampak iz Rima tudi v Reims, iz Bizanca v Španijo, od El Greca v moderno itd.

Ta pojav pa nam nikakor ne more pojasniti pomena umetnosti preteklih dob. Vse to pronicanje oblik preteklega ustvarjanja v veliko poznejšo umetnost, je prav za prav vendarle samo nekaj zunanega, nekaj, kar se tiče samo površine. Seveda, umetnost, ki se poslužuje starih oblik, mora imeti že po vsej svoji notranji, elementarni strukturi nekaj v sebi, kar jo približuje bistvu one stare umetnosti; toda pri vsem tem ostaneta ti dve časovno različni umetnosti različni tudi bistveno, četudi se poslužuje poznejša včasih oblik starejše. Možnost in neobhodnost tega prodiranja starih oblik med nove pa nam postane razumljiva samo kot sestaven del celokupnega vprašanja o tem, kaj nam nudi in razkriva zgodovina upodabljačo umetnosti.

Zgodovina upodabljačo umetnosti... to se pravi zgodovina umetnostnih oblik kot izrazov umetnostnega hotenja. Ali je takšna zgodovina sploh mogoča in ali je potrebna? Prvi del vprašanja je vzporeden z vprašanjem, ali je sploh mogoča zgodovina. Je in ni. Je, v kolikor naša spoznavna možnost sploh more zrekonstruirati minula dejstva in pojave v njihovih vzročnih zvezah; kjer pa so našemu spoznavanju postavljene naravne meje, ki jih kritično mišljenje ne more prekoračiti, tam se neha tudi zgodovinsko spoznavanje. Toda to svojstvo deli zgodovina tudi z vsemi ostalimi panogami človeške znanosti, od katerih je sicer metodično popolnoma različna. Vprašanje pa, ali je zgodovina upodabljačo umetnosti potrebna, je skoraj odveč, četudi ga mnogokrat stavijo ravno ljudje, ki so z umetnostnim

ustvarjanjem v najbližjem stiku. Saj je vendar umetnost ena najizrazitejših form človeške duševnosti in spremlja človeka od najprimitivnejšega stadija do vrhuncev kulture. Celokupnega življenja si sploh ne moremo misliti brez upodabljalne umetnosti; in če hočemo spoznati razvoj njegove kulture, njegove duševnosti, ne moremo in ne smemo prezreti razvoja njegovega umetnostnega izražanja.

Drugo vprašanje pa je seveda, ali nam večina tega, kar nosi ime umetnostne zgodovine, res tudi že nudi to, kar bi nam morala nuditi. Natančen odgovor na to vprašanje bi nam mogla dati samo podrobna razmotritev postanka in razvoja umetnostne zgodovine. Ker pa mi je prostor tesno odmerjen, hočem opozoriti samo na glavne njegove faze. Na začetku umetnostne zgodovine stoji ljubiteljstvo in zanimanje za anekdote iz umetniškega življenja. Ne prvo ne drugo še ni znanost. Ljubitelj opazuje, se navdušuje in zbira posamezne umetnine iz najrazličnejših nagonov, kakor zbira tudi ostale redkosti in zanimivosti, n. pr. okostja predpotopnih živali, ki jih izpreminja fantazija v kosti legendarnih velikanov. Anekdote iz umetniškega življenja pa dajejo dovoljstvo novelistični potrebi in postajajo šele posredno vir za spoznavanje umetnostnih potez kot takšnih. Temu se pridružuje še tretji činitelj, ki je še važnejši: lokalni in narodni patriotizem in je že sam po sebi jako odločujoč faktor v postanku zgodovinskega pojmovanja. Na temelju teh treh činiteljev sloni n. pr. še vedno kapitalno delo Vasarijevo »Življenjepisi najznamenitejših slikarjev, kiparjev in arhitektov« iz XVI. stoletja, ki je, četudi ne čisto prvi, a vendar najuspešnejši zgodnji poskus umetnostne zgodovine novejšega časa do Michelangela. Njegova zgodovina je plod renesančne italijanske ideologije in predvsem slavošpevov na florentinsko umetnostno kulturo in genialnost; njegovo delo je venec novelistično pojmovanih in kot takšnih tudi zaokroženih življenjepisov posameznih umetnikov, med katerimi zavzemajo prva mesta Florentinci in umetniki, stoječi blizu florentinskih smeri. Le težko prikriva pisatelj tendenco, s katero hoče pokazati, da se je »nova« umetnost začela na florentinskih tleh, kjer jo je započel Cimabue, in da je izšel odtam tudi njen vrhunec in najvišja popolnost: Michelangelo.

Z razvojem vseh znanstvenih panog v prvih stoletjih novega veka se je seveda neprestano širil tudi krog poznanja umetnostnega ustvarjanja preteklih dob, predvsem antike. Zanimanje za ta predmet pa je še dolgo ostalo samo antikvarično in estetično in je imelo le redkoma znanstven značaj. Razvaline in neskončno bogata tla Italije so morala dajati svoje plastične zaklade raznim bogatim in mogočnim ljubiteljem, ki so z njimi krasili svoje zbirke, palače in vile ter dajali mnogokrat tudi restavrirati, »popravlјati« in dopolnjevati antične umetnine. Prav za prav pa je šele XVIII. stoletje s svojim kriticizmom uvedlo kritiko

tudi na to polje. Eden med prvimi je bil Winckelmann, ki je s svojo znamenito knjigo »Geschichte der Kunst des Altertums« (1763. ozir. 1764. l.) ustvaril prvi poskus, podati v kratkem obrisu razvoj antične umetnosti od starega Egipta, Feničanov in Perzijcev tja do cesarskega Rima. Tisti deli njegove knjige, v katerih proslavlja grško umetnost kot najvišji ideal, ki bodi vzor vsemu modernemu ustvarjanju, so postali sicer — zlasti za nemško umetnost — usodepolni; toda pomen njegovega dela tiči drugje: v spoznanju, da se umetnost tekom zgodovine nepretrgoma in dosledno razvija. In to spoznanje je najbolj oplodilo in obogatilo vsa poznejša raziskavanja na umetnostno-zgodovinskem polju.

Tekom XIX. stoletja se je predmetna stran zgodovine upodablajoče umetnosti v zvezi z drugimi kulturnimi pridobitvami neverjetno razširila. Začetkom stoletja so postali dostopnejši spomeniki prave grške umetnosti z grških tal. — Etrurija je odkrila svoje grobove, — razvozlanje zagonetne hieroglifne pisave je naenkrat napravilo veliko razumljivejše egipčanske spomenike. In par desetletij pozneje so bile razčitane klinopisne pisave Sumerijcev, Babiloncev, Asirijcev, Perzijcev in je oživel v svojih spomenikih ves antični Orient. Na drugi strani pa so moderne duševne struje pripomogle — četudi mnogokrat na temelju napačne ideologije — n. pr. romantika do globljega in natančnejšega poznanja lastnih evropskih umetnostnih spomenikov srednjega veka. Tako se je n. pr. še proti koncu XVIII. stoletja mogla pojaviti v Parizu knjiga, ki je skušala razložiti kipe starih francoskih kraljev in svetnikov na gotiških katedralah s pomočjo solnčnega kulta in drugih mitoloških predstav prvotnih »barbarskih« narodov — tako korenito je bil pozabljen srednji vek —, par desetletij pozneje pa so zrl Francozi (in tudi Nemci) ravno v srednjeveški umetnosti najčistejši umetnostni izraz svoje duševnosti — in znan je plod tega naziranja zlasti v »gotiški« arhitekturi preteklega stoletja. V zvezi s tem historičnim razglabljanjem lastne preteklosti je tudi razkrivanje prazgodovinskih spomenikov, ki je rodilo obilen sad zlasti v angleških in skandinavskih deželah, v Franciji, na Španskem ter v Srednji Evropi, a tudi v Egiptu. Arheološka lopata je razkrila Trojo in Mikene in začetkom našega stoletja še starejši izvor te egejske kulture in njene umetnosti: palače v Knosu in Fajstu na Kreti. Praznote, ki so zijale med posameznimi dobami, so se tudi začele polniti in mrak, ki jih je pokrival, se jasni. Razločen postaja razvoj bizantinske umetnosti, umetnost musulmanskega vzhoda tudi ni več takšna nerazrešna uganka; čedalje jasnejša postaja vloga grških kolonij ob Črnem morju v stilističnem razvoju upodablajoče umetnosti v južni Rusiji in na Kavkazu. Iz teme nepoznanja stopajo izumrle umetnostne kulture v Sibiriji in v Altaju in čedalje umljivejše postaja bistvo in razvoj upodablajoče umetnosti

Daljnega Vzhoda, zlasti na Kitajskem in Japonskem, ter velike umetnosti indijskih narodov. Da, v ospredje stopa tudi umetnost primitivnih rodov, ki je bila še do nedavnega časa samo predmet za prirodoslovca in etnografa. In kot osamljen, a prav radi tega izredno zanimiv blok vstaja iz teme pozabljenosti upodabljaljoča umetnost ameriških predkolumbovskih kulturnih narodov.

Tako so se torej do današnjega dne pomaknile meje zgodovine daleč nazaj v čase, ki jih je še nedavno označevalo ime prazgodovina. In zgodovina upodabljaljoče umetnosti je tukaj celo na boljšem kot ostale zgodovinske stroke; kajti medtem ko so te navezane v največji večini slučajev na drugovrstne, že posredne vire, katerih pa za cele ogromne dobe sploh ni, ker se niso ohranili ali pa jih — n. pr. pisanih virov — sploh ni bilo, operira umetnostna zgodovina v prvi vrsti z neposrednimi viri samimi, z umetnostnimi spomeniki, ki so sami njena — zgodovinska dejstva. Do popolnosti teh virov je seveda še neškončno daljna pot in brezdvomno sploh ne bo nikdar dosežena ter ostane takšna popolnost samo nedosežen ideal. Vsekakor pa je zlasti zadnje stoletje s svojimi kritičnimi metodami raziskovanja napravilo neverjetno veliko ter sestavilo predvsem kolikor mogoče pregledno sliko ohranjenega spomeniškega materiala.

Toda na podlagi kritično sestavljenega materiala se prav za prav še le komaj začinja prava zgodovina upodabljaljoče umetnosti. Zgodovina, ki ne bi imela drugega namena in naloge, kakor da popisuje, katalogizira, inventarizira in časovno razdeli posamezne umetnine — (nedavno sem čital v slovenski reviji približno takšno mnenje o nalogah umetnostne zgodovine) —, bi bila podobna postopanju botanika, ki stavi cvetko za cvetko v svoj herbarij in jih po vrsti opremlja z lepimi etiketami in latinskimi napisi. In prav tako nezadostna bi bila zgodovina, sestavljena iz manj ali bolj na dolgo in široko komentiranih imen umetnikov, torej umetniška zgodovina; takšno pojmovanje bi bilo za laš podobno onemu, kateremu je vsa politična ali kulturna zgodovina samo rezultat silnih posameznikov, osebnikov, četudi več ali manj nasiloma spravljениh v pragmatično zvezo. Takšni nazori morejo izvirati samo iz nerazumevanja bistva predmeta, s katerim se peča umetnostna zgodovina. Umetnost ni nekaj abstraktnega, nekaj, kar se dá izločiti iz celokupnega življenja. Umetnost je človeštvu prav tako imanentna, kakor njegov spoznavni nagon, kakor njegov jezik in njegovo umstveno mišljenje. In zato nam je iskati analogije za postopanje umetnostne zgodovine v teh sorodnih panogah človeške duševnosti, predvsem v filozofiji, — toda seveda s pridržkom, da paralela ne more biti popolna, ker gre vendarle za dva čisto različna načina človeškega izražanja. Tudi umetnostne oblike so nekakšen jezik, jezik estetskega preživljanja. Toda — ali bi imela filološka raziskavanja

sploh kakšen globlji smisel, če bi hotela samo konstatirati obstoj teh in onih jezikovnih oblik in jih sistematično inventarizirati? Jezikovne oblike so v najtesnejši zvezi z elementarnimi svojstvi človeške psihike in njihovo kritično spoznavanje odkriva ravno te duševne globine. Vrhutega pa vodi filologija še drugam; elementarne forme ne obstajajo same zase, ampak so samo atomi, iz katerih se sestavljajo komplicirani sistemi, ki vsaj več ali manj adekvatno zrcalijo v sebi vso človeško miselno duševnost.

Približno podobno je tudi z zgodovino upodablajoče umetnosti. Zgodovina raziskuje umetnost v vseh nešteti njenih pojavih, v vseh njenih sestavnih delih in v njenih sestavljenih celotah — kot izrazih človeških psihičnih preživljanj. In le na temelju takšnega zgodovinskega vsestranskega spoznanja je mogoče približati se jedru umetnosti, za katero ne obstajajo nobene splošnoveljavne estetiške norme, ki pa je vendarle — in mogoče prav radi tega — najvernejše zrcalo najskritejših duševnih pobud in hočenja. Le v tako pojmovani umetnostni zgodovini pride do veljave beseda, ki je najznačilnejši refrén sleherne zgodovine: »zakaj?« V vsem razvoju umetnosti ni nikjer nobene stalne točke, kjer bi se razvoj ustavil, kakor je tudi ni v življenju samem. Niti pojem »stil« ni nekaj stalnega, neizpremenljivega, vse je neprestan prehod, neprestano prelivanje iz oblike v obliko in tako brez konca naprej, dokler ne zamre življenje samo in z njim tudi umetnost. Tako se zdi na prvi hip n. pr. dorski tempelj nekaj za grško ustvarjanje enkrat za vselej normiranega, nekaj, kar se sploh ne izpreminja; in vendar — tip kot celota ostaja v bistvu pač enak, toda posameznosti tega tipa se neskončno variirajo in od Herajona v Olimpiji vodi dolga razvojna pot do atenskega Parthenona. Odgovor na vprašanje: zakaj? — pa nam dajo posamezne oblike kot izraz vsakokratne grške duševnosti. In — da ostanemo pri grški umetnosti — plastične skupine na pročeljih Zevsovega templja v Olimpiji se v stilističnem oziru ostro razlikujejo od parthenonskih, ki so nastale le malo časa pozneje; toda jasno je, da stil ni mogel več biti isti: iz prvih govori umetnost pokolenja, iz katerega je zrastel Aischylos, druge pa so nastale takrat, ko je bil Sophokles v razcvetu svojih sil.

Toda tu prihajamo do važne točke. Ali so nam umetnostne oblike vedno tudi po še tako vestni kritični analizi tako lahko razumljive kakor v omenjenih dveh primerih? Le prepogostokrat ponavlja tudi umetnostna zgodovina napako naivnega historičnega realizma preteklega stoletja, ki projicira v preteklost naše lastne nazore, naše lastno sodobno pojmovanje in kritično misel, po kateri si razlaga in ureja preteklost, in celo naše izraze. Tako se godi mnogokrat tudi z izrazom umetnost. Pojem umetnost ni vedno identičen in enakoveljaven za vse čase in dobe. Tudi on se izpreminja v zvezi z izpremembami

celotne duševnosti in svetovnega naziranja. Če pristopamo z našim pojmovanjem umetnosti n. pr. k srednjeveškim umetninam, se ne moremo nikdar dotreti do njihove globlje analize in razumevanja. Še celo drugače pa je z umetninami iz dob, za katere nimamo nobenih drugih kriterijev in kjer je vsakršna orientacija skrajno problematična (tako naivno - kritičen in za naše dvajseto stoletje naravnost smešno-nesistematičen se mi zdi n. pr. kričavi način, s katerim se skuša brez vsega elementarno znanstvenega kriterija staviti tako zvana zamorska plastika kot paralela evropski umetnosti, ki je rezultat čisto drugačnih prežvljanj). In zato tudi ni tako lahko izpopolniti praznot v razvoju, ki nam štrlijo marsikje v zgodovini nasproti. Svetovna zgodovina upodabljaajoče umetnosti je radi tega za enkrat samo programatičen ideal. Ali vemo n. pr., kaj so prav za prav bile človeku paleolitskih jam slike bizonov na stenah njegovih bivališč? Ali vemo, kakšne predstave o umetnosti in kakšno duševnost je imel človek nad Jenisejem, ki je izdeloval figurativne okraske iz zlata in srebra? Samo tam, kjer moremo vsaj v glavnih črtah zasledovati zgodovinsko kontinuiteto posameznih form in stila v celoti, tam nam začenjajo te forme in stil govoriti in pripovedovati in razkrivati globine človeške duše.

Seveda pa takšno pojmovanje umetnostne zgodovine nikakor ni identično z onim, ki vidi v umetnostni zgodovini samo nazorno ilustracijo splošne kulturne zgodovine ali pa skuša razložiti postanek stila s teorijo miljeja. Milje je sicer seveda velike važnosti za postanek umetnine, toda cilj umetnostne zgodovine je drugi: prodreti s pomočjo analize umetnostnih oblik do spoznanja človeka. Umetnostna zgodovina analizira na podlagi posameznih oblikovin in njihovega stila duševnega človeka tekom zgodovinskega razvoja, človeštvo kot celoto, kakor se zrcali v svojem umetnostnem ustvarjanju. Njen cilj je torej postati psihologija človeštva s pomočjo kriterija umetnostnih oblikovin. Pot do tega cilja je seveda dolga; in da mora metoda pri tem variirati, je po izvajanjih prejšnjega odstavka tudi jasno. Takšnemu pojmovanju se včasih oporeka, češ, da se izgubi v takšnem splošnem razvojnem risanju umetnikova individualnost, ki se ne sme podcenjevati. Ta ugovor ne drži. Dolge dobe umetnostnega ustvarjanja so že same po sebi brezimne, umetnikova osebnost se izgublja v splošnem ustvarjanju, tipičnem za raso, narod in čas. Kjer pa prevladuje individualizem, je tudi ta že sam po sebi značilen in tudi v zgodovini ne izgine.

Ali pa je takšna umetnostna zgodovina mogoča in ali privaja do cilja? Da. Nočem naštevati knjig in avtorskih imen, ki pomenjajo v zadnjih desetletjih popoln preobrat v tej smeri, četudi so imela znamenite predhodnike v preteklem stoletju. Le eno naj omenim: M. Dvořákovovo znamenito delo »Idealismus und Realismus in der gotischen Skulptur und Malerei«. Zgodovina upodabljaajoče umetnosti evropskega

srednjega veka se je zdela kaotična uganka, dokler je ni razrešil Dvořák, ko je s pomočjo pisave umetnostnih oblik in stila srednjega veka začel čitati v duši srednjeveškega človeka in razgrnil grandiozno sliko celotne njegove duševnosti, kakor se je izkristalizirala v romanski in pozneje gotiški plastiki in slikarstvu. Korak za korakom mu sledimo, kako se bori s težko snovjo, dokler ne začenjajo spomeniki govoriti.

Začetkoma sem omenil renesanso in njeno razmerje do antike. Tudi ta primer je eden izmed mnogih problemov umetnostne zgodovine. Kakor v umetnostnem ustvarjanju ni mirne točke, kjer se neha razvoj, tako je tudi ni na potih, po katerih potujejo in se prenašajo oblike iz enega kulturnega osredja v drugo, se spajajo z drugimi oblikovinami in porajajo nove. In tudi ti problemi so izredno važen doprinesek k spoznavanju človekove duševnosti.

Zgodovina upodabljaajoče umetnosti na slovenskih tleh je šele v povojih. Tekom letošnjega poletja pa se ima prirediti historična razstava umetnin, ki so pri nas nastale in se ohranile. Ali bomo znali čitati njihov jezik in spoznati v njih dušo človeka? Kakšna je bila naša zgodovinska duševnost? Uspeh poskusa in formulacija odgovora je odvisna od metode vprašanj.

Toda o metodi — ob drugi priliki.

L'OURAGAN.¹

Dr. L. Sušnik.

Vojno slovstvo pri Francozih pridno raste in se množi iz dneva v dan: romani, novele, pisma, dnevniki, spomini, zapiski se vrste neprestano. Poezija je zastopana v precejšnji meri po priznanih pesnikih, kot so Edmond Rostand, Jean Richepin, Henri de Régnier, Fernand Gregh, Henri Bataille, Mme de Nouilles, Paul Fort, Paul Claudel i. dr., manj drama; o obsežni strokovni in nestrokovni vojaški literaturi niti ne govorimo.

In kako tudi ne? Saj nudi vojna toliko različnih motivov, toliko pestrih slik, toliko raznovrstnega doživetja, ki kar vabi in sili k umetniškemu oblikovanju, k presnavljanju, poročanju ali razmišljanju! Kakor ima vsak posameznik svoje lastne spomine iz vojne dobe, tako seveda ni pisatelja, ki bi bila grandiozna podoba vojnega vrveža šla mimo njega brez vtisov: množina snovi je neizmerna, možnost variacije skoraj neomejena, aktualnost brezdvomna. Tako da bodo najbrž redki

¹ Florian-Parmentier, L'Ouragan (1914—1919). Première Edition, Paris 1920, Ed. du Fauconnier, 74, Rue Vasco de Gama (XVc); m. 8°, str. 342, cena 7 fr.

tisti sodobni umetniki besede oziroma peresa, ki bi odoleli vsem tem zapeljivim momentom.

Tradicija te vrste slovstva je ravno pri Francozih stara in častna. Od napoleonskih junaških časov naprej preko francosko-nemške vojne prav do izbruha svetovne vojne: kako dolga je vrsta nacionalnih, rodoljubnih in vojaških pisateljev! Erckmann-Chatrian sta poleg Jules Vernea najbolj priljubljena in med ljudstvom najbolj razširjena pripovednika. In literati, ki so zajeli snov iz narodne katastrofe leta 1870./71. kakor E. Zola (*La Débâcle*), Francisque Sarcey (*Le Siège de Paris*), Paul in Victor Margueritte (*Une Époque*, zlasti *Le Désastre*), A. Achard (*Récits d'un Soldat*), A. Daudet (*Contes du Lundi*), V. Hugo (*L'Année terrible*) itd. — sama širokoznana imena — so bili vedno deležni splošnega zanimanja.

Isti pojav opazamo sedaj. Zavedajoč se aktualnosti in hvaležnosti predmeta, je že veliko najboljših pisateljev začelo obdelovati široko in prostrano polje vojnih dogodkov z različnih vidikov, vsak po svojem okusu in načinu. Nekaj jih omenja že dr. I. Pregelj v »Času« 1920, str. 72 ssl., v članku: *Svetovna vojska in slovensko slovstvo*.

Materija je res neizčrpna. Zakaj vsakdo izmed tistih milijonov udeležencev vojske na fronti in v zaledju bi vedel kaj povedati o njej. Največ in najboljše seveda tisti, ki so pustili svoje življenje na bojnih poljanah. A tem so — žal — usta onemela, pero jim je padlo iz rok in njihovega merodajnega glasu ne bo čuti v šumnem valovanju besednega morja povojne literature. In teh ni malo! V Ch. Le Gofficovi knjigi *La Littérature française aux XIX et XXe siècles II.*, Pariz, 1919 (Bibl. Larousse), str. 286 ssl., čitamo imena krog 450 francoskih književnikov-vojakov, ki so postali žrtev vojne, med njimi 368 padlih na fronti. Možje v najboljši dobi, po večini mlade, nadobudne moči! Kolika škoda!

In vendar — vse to slovstvo ne more podati popolne slike svetovne vojske. Prvič je to samoposebi nemogoče, drugič bodo naravno prevladale goste in na učinek preračunane fraze tistih, ki so bili le malo deležni vseh grozot in nesreč vojske, in tretjič je že človeška narava taka, da — mogoče v dobri veri — nehoče vse idealizira in generalizira. Predstave, ki jih bodo dobivali čitatelji spominov iz vojne, bodo postajale, čim bolj bo to slovstvo rastlo in čim bolj se bomo oddaljevali od onih let, vedno bolj netočne, zabrisane in lažne. Ali ni že danes — po par letih — strašna mora in muka vojnih časov takorekoč pozabljena? ... Ne le da se človek z nasmehom na ustnih spominja tistih strašnih dogodkov, ko so enkrat za nami, je število tistih, ki niso bili globlje prizadeti ali so celo prosperirali,

odločujoče; zraven je pa politična ideologija in frazeologija tako mogočno razvita, da so se že sedaj v glavnem zabrisali v glavah in srcih sledovi vojne in človeštvo se — neverjetno, pa resnično — giblje zopet povsem v starih kolovozih! Nemogoče niso niti besede o »lepoti«, o »dobrotah« vojske (cf. Joachim Gasquet, *Les Bienfaits de la Guerre*). »Kako strašna slepota je človeka!« Pa še kaj drugega!

Béranger, Hugo in Thiers so s svojim navdušenim proslavljanjem Napoleona ustvarili o njem pripovedko, takorekoč nacionalno legendo. Dandanes povprečni Francoz ob spominu na svojega genialnega, toliko proslavljanega cesarja niti ne pomisli več na vse velikansko gorje in vse težke nesreče, ki so bile zvezane z Napoleonovim vojskovanjem. Tako bo tudi podoba svetovne vojske pod vplivom raznih stališč, struj in stremljenj dobila sčasoma čisto neadekvatno lice. Kakor je po l. 1870./71. obvladala francosko javnost misel na revanšo, tako se sedaj francosko časopisje ne more povzdigniti nad neprestano razmotrivanje o odškodnini, iz ozadja pa zopet strmi strah pred maščevanjem!...

Iz vseh teh vidikov pa zasluži toliko bolj našo posebno pozornost delo, ki nam podaja kolikor mogoče celotno, vsestransko, resnično, jasno in globoko doumljeno podobo svetovne vojske na francoskih tleh. To je Florian-Parmentierjev »L'Ouragan« — »Orkan«.

Disatelj imenuje knjigo roman. A naj povemo koj: kar si navaden človek predstavlja pod besedo »roman«, to njegovo delo ni. Vsebuje sicer ogromno vrsto zunanjih dogodkov, toda enotnega dejanja, dosledno izpeljanega, navezanega na razvoj gotovih oseb, le nima. Našli boste res v njem tudi gotov nauk, mogočno moralno tendenco, ali ljubezenskih in drugih vsakdanjih notranjih zapletljajev tu ni: ženska sploh ne igra nobene direktne vloge. Disatelj je gotovo in po pravici imel občutek, da bi to le škodilo enotnosti, jedrnatosti in elementarnosti slike vojske kot take, in se je zato v tem zavestno ločil od svojih predhodnikov, n. pr. od Zolaja. In to je po mojem tudi ena najbolj karakterističnih potez njegovega romana: nobene malenkostne erotike posameznika; to kar onemí in zgine pred strahotami vojnega trpljenja. — Skratka: enotne fabule, kot smo je navajeni pri navadnih romanih, tukaj pravzaprav ni. To je tudi popolnoma naravno. Za roman v običajnem smislu snov, če naj ostane vseobsežna, ni pripravna. V resnici bi se knjiga dala primerjati na zunaj, če jo hočemo analizirati, obširnemu dnevniku. So to slike, študije, opisi, prizori in panorame iz vojnega vrvenja in trpljenja, nanizane ena na drugo dostikrat brez vsake vzročne zveze edino na nit časa in slučaja ter enega oziroma par glavnih udeležnikov kot so jih n. pr.

drugi pisatelji tudi res večkrat podali v ločeni obliki posameznih zgodb in vtisov. To velja zlasti tudi, kar se tiče notranje vsebine knjige: zunanji dogodki in pa filozofsko razmotrivanje o njih, ki jih najdete drugod posebej, vse to je tu strnjeno v en sam srčen, mogočen, do neba vpijoč, po usmiljenju in maščevanju vpijoč krik mučenega človeškega srca!

Vsebina romana se po njegovem bistvu da razločiti v dva glavna sestavna dela: scene iz vojske same in pisateljevi občutki in misli; oboje je enako važno, oboje enako potrebno za umevanje te svetovne drame. Razlika je pa ta, da bodo oni, ki se je niso aktivno udeležili, bolj občudovali grandioznost prikazanih prizorov iz borbe same (prim. recencijo *Andrée Jouveja* v *La Voix des Femmes*, 1921, 9. jun., str. 3), tisti pa, ki so sami imeli priliko, doživeti take in enake dogodke »v originalu«, se jim bodo sicer divili, ker se je piscu posrečilo, da naslika vojno grozo res nadvse živo in nazorno (dasi seveda vsaka taka slika mora ostati daleč za realnostjo), v ostalem pa bodo rajši in z vsem srcem pritrjevali pisateljevemu filozofskemu razmotrivanju oziroma njegovi uničujoči kritiki vojske: to bo zanje najbolj dragocena zasluga in vrlina njegova!

Oglejmo si tedaj najprej prvo stran in vprašajmo, kako je zgrajena knjiga z ozirom na zunanje dejanje! Kak način si je izbral *Florian-Parmentier*, da uspešno oriše vse to nebrojno gorje, vse te strahote in grozote, vse to neizmerno trpljenje, ki je tako dolgo pretresalo svet?

V kolikor je sploh v človeški moči, da reproducira odlomek iz dogodkov kot je svetovna vojska, lahko rečemo, da je pisatelj izredno uspel in prekosil svoje prednike, v marsičem celo *Barbusea*. Metoda mu je čisto naravna in neprisiljena. Črpa skoraj samo iz lastnega doživetja, 50 mesečnega življenja na fronti, ki ga podaja kot zapiske svojega protagonista *Gabriela Peissonierja*. (Pisatelj sam pravi v uvodu, kjer posvečuje knjigo spominu svojih staršev, žrtve vojske, da se je rokopis izgubil in zopet našel, medtem ko je on visel v bolnici med življenjem in smrtjo; publikacija se je vsled raznih povojnih neprilik in privatnih zadev avtorja zakesnela do sedaj, ko je vojna že skoraj pozabljena.) Kot da je hotel že samo s tem poudariti neizmernost vojnega gorja: če ga vidi že en sam udeleženec toliko, kaj bi šele bilo, ko bi milijoni povedali vsak svoje doživljaje...

Učil se je pri tem pač predvsem pri pisateljih, ki so obravnavali francosko-prusko vojno. Tako podaja n. pr. *Achard* enostavno memoare navadnega prostovoljca pri 3. polku »zouavov« pri ujeti vojski in pred Parizom, *Sarcey* pa priobčuje svoje spomine in vtise iz obleganja Pariza. Ali njegova metoda se da vseeno še najprej primerjati z *Zolajevo* v »*Polomu*«. Tudi *Zola* je imel namen, po-

dati kolikor mogoče celotno sliko francoske nesreče pred 50 leti, pa je grupiral vse dogodke ob dveh goriščih: poraz pri Sedanu in obleganje Pariza. Pravi nosilec dejanja mu je najmanjša vojaška edinica: roj, kot enota in kot posamezniki (prim. v tem oziru Henri Barbussea in njegov *Le Feu*,² Paris, 1917, éd. Flammarion, ki ima že v naslovu podoznačbo »Journal d'une Escouade«; pa on ni samo tozadevno Zolajev učenec), razen tega pa vpleta vmes še celo vrsto drugih osebnosti in za vojsko važnih, pa tudi vsakdanjih dogodkov. A koliko bolj enotna, pregledna, iz lastnega doživetja zajeta in elementarno učinkujoča je knjiga Florian-Parmen-tierjeval (Sicer pa se mora človek že po tem zgledu čuditi, kako so si v glavnem vse vojske podobne.) On podaja vsaj v prvem delu prizore iz usode glavnega junaka Gabriela nekako menjaje z doživljaji njegovega prijatelja Raymond a Chevagnes (po njegovih pismih), pozneje pa bolj upošteva tudi junaštva par tovarišev, slučajnih znancev. Ta nit, ta notranja zveza pa je čisto namenoma pretrgana odnosno nevidna. In tudi to je prednost romana, da so posamezni prizori zaokroženi v takorekoč samostojne celote. Poglavja, opremljena z efektnimi nadpisi, eno bolj učinkovito kot drugo, so liki kamenčki mozaika, ki tvorijo skupaj pester, pa enoten prikaz vojske od njenega začetka do konca. Barbusseov »Ogenj«, kot znano, ne podaja celotne slike vojne, temveč samo vtise prvih 15 mesecev. Njegov nadaljnji roman *Clarté* (Jasnost), Paris, 1920, éd. Flammarion, sodobnik našega »Orkana«, pa poseže precej nazaj pred začetek vojne, zadnji del pa je posvečen refleksiji in protivojni ideji, tako da se bavi komaj tretjina knjige z dogodki vojske kot take. Čeprav so tudi te scene v središču magistralne, se vendar lahko vidi, da je Barbusse glavno podobo vojne pravzaprav izčrpal v prvi knjigi, *Clarté* pa ima že tudi konvencionalen okvir romana z ljubezenskim zapletkom in posebno tezo.

(Dalje.)

² Slovenski prevod te knjige je izšel za novo leto 1922. pri Tiskovni zadrugi v Ljubljani. Poslovenil jo je A. Debeljak.

ZAPISKI.

SLOVSTVO.

Naše jezikovno edinstvo. Z državnim ujedinjenjem se je pri nas iznova pojavilo vprašanje, kakšno naj bo razmerje med slovenskim pismenim jezikom ter srbo-hrvaščino. Nekdo je predlagal, naj se slovenščina opusti in sprejme hrvaščina (E. Rakovec, Čas, 1921, str. 97), nekdo drugi je predlagal: »Opustimo zdaj polagoma vse, kar nas brez potrebe loči od Hrvatov in Srbov« (D. v Domu in svetu, 1919, str. 180; primerjaj tudi F. G. v Bogoslovnem vestniku, I, str. 112). V imenu velike večine slovenskih prosvetnih delavcev pa je nasproti takim težnjam zaklical dr. Kraigher: »Tudi jaz sem Jugoslovan, navdušen Jugoslovan! Ampak — ti mi greš predaleč, ljubček! Vkljub ljubezni do bratškega jezika mi je slovenska govornica — sladkost!« (Umetnikova trilogija, 1921, stran 108.)

Vprašanje o razmerju slovenščine ter srbo-hrvaščine se pretresa med nami že nad 90 let in torej ni novo. Zanimivo je, da tudi razlogi, ki jih navajajo zastopniki posameznih struj, niso novi, ampak so se v teku 90 let že nešteto krat ponavljali. »Premalo nas je,« zato naš narod »nima sam v sebi vseh pogojev za daljnji kulturni razvoj,« vzdihuje Rakovec (r. t., str. 101). Že l. 1848. je navajal ta razlog Macun: »Slovensko knjižestvo po mislih mojih ni mogoče. Odkod pa le hočemo u slovenskem jeziku prozaičko, odkod pesniško berilo zložiti? ... Ako ne hočemo dušni heloti ostati, ... morali bomo se misli, kakor da bi kedaj slovenska literatura cvela, za časa braniti; ker je vkanljiva...« (Slovenija, 1848, 12.) Enako Kobe: Slo-

venci »ne morejo sami za se literature imeti poradi svojega majhnega števila« (Slov. bčela, 1850, str. 140). Iz podobnih razlogov so se oprijeli ilirstva tudi Matija Majar, Razlag, Kočevar-Žavčanin in drugi. Danes navajati take razloge se res pravi »lajati in tace lizati,« kakor je Prešeren že pred 90 leti označil tako ilirstvo. Zgodovina slovenskega naroda je pokazala, da si lahko tudi majhen narod z vztrajnim naporom ustvari visoko kulturo. Saj smo vendar Slovenci v slovstvu in splošni ljudski prosveti — torej v vsem, kar se z narodnim jezikom dá doseči — prekosili Srbe in Hrvatel! Tako se torej ni varal Svetec, ko je pisal: »(Mi) se slovenščine terdo in zvesto deržimo... Toraj smo tistim nasprotni, ki nas v ilirstvu utopiti hočejo, dobro vedoč, da je takova poguba samih sebe ne samo nepotrebna, ampak tudi izobraženju našega naroda škodljiva« (Slovenija, 1850, str. 16). —

Zmagala pa je pri nas struja, ki je podudarjala, naj bi se naš pismeni jezik bližal srbo-hrvaščini. Že l. 1849. je podal Cigale načela slovenskemu pismenemu jeziku: »Ako... dobimo med slovenskim narodom več oblik ene baže, si izvolimo tisto, ki nas z brati Iliri, ki nas z drugimi Slovani veže, ki je po slovnici staroslovenskej« (Slovenija, 1849, 415). Po tem načelu se je zvršila znamenita Svetčeva pravopisna preosnova l. 1849., ki je bila podlaga Levstiku, Škrabcu in Pleteršniku, in na tem načelu sloni naš pismeni jezik

Vendar pa so se tudi tu ustanovile neke meje, katerih pismeni jezik ne sme prestopiti, če nočemo pretrgati zveze s preteklostjo. Že 70 let velja načelo, da ne sprejemamo srbsko-hrvatskih

besed in rečenic, za katere imamo sami dobre slovenske, in drugič, da ne sprejemamo takih, ki niso slovanskega izvora.

Že l. 1852. je poudarjal ta načela Svetec: »Izobrazujmo besedo ko doslej po narodu, z obzirom na stari jezik in narečja bratov, toda deržé se pravih mej... Zmešnjave (t. j. brezpotrebne mešanje slovenščine in srbo-hrvaščine, op. por.) nas bo obvarovala zdrava pamet naših bratov, ki se do zdaj še nič kaj ne pripravljajo, da bi nam na proti prišli... na jugu se... le smeja, med tem ko se Slovenci jezimo« (Novice, 1852, 35). Enajst let pozneje je Levstik z žalostjo ugotavljal, da se Hrvatje (še mnogo manj pa Srbi, op. por.) ne trudijo toliko kakor mi, da bi »sintakso in slovnico zasuknili, kakor hoče imeti pravo slovansko svojstvo« (Naprej, 1863, 211). In dalje toži: »Naše prizadevanje vsak dan jasnejše priča, kako želimo... jezik osnažiti; kako ga sučemo, da bi se približali posebno Hrvatom, kolikor moremo: ali žalostna resnica je, — naj je nam ne zamerijo naši vrli bratje — da nam oni hité naproti dosti bolj, nego mi njim« (prav tam, 267).

Do teh načelih moramo zavračati nepotrebno mešanje slovenščine ter srbo-hrvaščine in rabo neslovenskih besed in rečenic. —

Tu bi opozoril na nekatere neslovenske izraze, ki so jih sprejeli nekateri iz srbščine.

1. Minister financ... pravilno: **finančni minister**. Srbi pogosto rabijo poromanskem načinu prilastek v rodilniku namesto slovanskega pridevnika, n. pr. ministar finansija, ministar prosvete, m. saobraćaja (prim. francosko: ministre des finances), profesor univerzitetā... Slovensko je: finančni minister, prosvetni minister, univerzitetni (vseučiliški) profesor itd. Na ljubljanskem južnem kolodvoru je visel belgrajski red vožnje od 1. juna 1921., kar je dobro francoski, prim. tableau de service; doslej je bilo slovensko: vožnji red. V Pirotu je škola igranja (plesna šola), kakor sem bral v romanu S. Krakova: Kroz bura, 153. (Dalje.)

Dr. A. Breznik.

Francè Bevk: **Pesmi**. Opremil Fr. Kralj. Gorica, 1921. Tiskala tiskarna »Tiskovnega društva« v Kranju. Cena 32 K, vezani knjigi 40 K.

Bevkova pesem ima vse vrline prirsčnega lirika, t. j.: lirika, ki skoraj nikoli ne odpre celice svojega srca, da bi v ognju vizionarnosti poletel preko sveta in prepadov ter se na robu vesoljstva proroško zagledal v sprevide nemih prikazni — temveč v tihi čustveni vdanosti motri v zrcalu svoj obraz ter je sklonjen nad srcem kakor dekle nad rožo (in tedaj je njegova pesem najbolj sveža in vonjiva, ker se je v njem spočela kdovekdaj in do rojstva srkala kri iz najdrobnejših vlakenc duše) ali pa, kot da ne ve prav, kaj bi iskal onkraj sten svoje celice, gleda skozi okno, da ga črtajo obrisi mimoidočih postav, luči in zvokov in ostane — prav zato, ker mu manjka poleta vizionarnosti, da bi zaslučil za vsemi temi postavami njih najbolj oddaljene odmeve — pri živčno-psihičnih dojmih, ki kakor megla vodo zakrivajo neizražene globine.

Znak take lirike je melodioznost in ekonomija izraza, ki napravi pesmi enotne in prozorne ter priljubljive in katero ceni človek tem bolj, če ve, kako težko je, vse meje razbijajoče čustvo vkleniti v nekaj kitic ali stihov. Seveda obstoji nevarnost v slučaju, če bi pesnik za vsako ceno hotel biti kar najbolj lakónski, da ostane doživetje obstriženo, okrnjeno in neizpeto do zadnjih senc, ki včasih največ pripomorejo do opojnosti in koprenastega podrhtevanja v stihih. —

Ob vzporednikih Župančičevih je raste Bevk v svoj izraz, ki je nositelj vsebine in mora biti zato umerjen po njej; ne more biti vsebina samolastna, če je ne more ugnesti lasten izraz, ampak mora biti izposojen (podoživljen seveda) od drugih. Pri prvem oddelku je še jasen dih preteklosti na izrazu, čeprav ga že gorko pronicuje zvok njegove bodoče melodije. Te pesmi so sicer same na sebi lepe, toda premalo njegove (ali: nove), da bi bile žive za setev bodočnosti. Tudi njegove impresije so zapoznani, oziroma izzvenjajoči akordi polpreteklosti ter so zato obledele in brez pravega bleska. V pesmih pa, ki

so zrastle iz njega kot cvet iz drevesa, brez impresionističnega ali pojmovnega posredovanja od zunaj na znotraj, je razlit vonj besede, ki je samo Bevkova, in najlepše v zbirki so obsežene v teh. To so povečini ljubavne pesmi, od katerih se odražajo kot najglobokejše in najresničnejše one, v katerih se izražajo trpke skrivnosti med možem in ženo, ki so kakor zalite v solzah in ki ostanejo značilne za Bevkovo erotično pesem (Najina žalost, Prvi hip ljubezni, Prebujenjel).

Poleg teh treh smatram še »Rožo Marijo«, »V noči« ter »Zapuščeno« za najmočnejše v zbirki. Naj navedem »Zapuščeno«, ki zveni preprosto kakor melanholična narodna pesem, čudno prepojena z religioznostjo — hkrati pa je to skoraj podzavešno, nekje v globinah ihteče občutje, skomponirano rafinirano eksotično:

V kamrico lunica - mrežica pala,
mrežico to Marija je stkala,
ko sinka zibala Jezusa.

Po rožicah bledih skrivnosti hodijo,
v srčecu mojem skrivnosti blodijo,
skrivnosti Marije in Jezusa.

Moje telo skrivnosti nosi,
moje srce vas milosti prosi,
moje srcé prežalostno.

Po vsem tem, kar sem povedal, lahko sklenem: veliko je pesmi, ki bi jim težko prorokoval srečno usodo, če bi jih položil na tehtnico. Kolikor pa jih je res lepih in res Bevkovih (6–10), so take, da za vedno zagotavljajo zbirki vrednost. Še nekaj, da ne pozabim: Kako je prišla uvodna »Pipico kadim« na čelo, oziroma v zbirko sploh?

* * *

Zbirko je okrasil Fran Kralj s šestimi risbami v tekstu ter z naslovno in zaključno. Risbe so v splošnem zelo močne v izrazu. Izrečno notranja doživetja so podana presenetljivo plastično (prim. le risbo k »Zapuščeni« na str. 36!). Izraz teh risb je poln radostno (22), tragično (14), mistično (36), ekstatičnega doživetja. Zunanji izraz notranjih kretenj je ponekod stopnjevan do krčevitosti (str. 8).

Ant. Vodnik.

Francè Zbašnik: **Pesmi**. V Ljubljani 1921. Založila Tiskovna zadruga. — Z avtorjevo sliko in literarnim uvodom Pavla Karlina. Str. XVII+87. Cena 8 Din.

V izložbenem oknu Tiskovne zadruge v Prešernovi ulici, kjer od jutra do večera vre življenje, koder mimo hodi dan za dnevom toliko naše mladine, pred vsem v Vodnikovo gimnazijo, stoji tiho in skromno drobna knjižica z naslovom: Francè Zbašnik, **Pesmi**. Oh, koliko tragike se skriva za tem tihim, skromnim naslovom! Še pred šestimi, petimi leti je tudi ta Zbašnik kot šesto- ali sedmošolec (rojen 19. novembra 1897 v Dolenji vasi pri Ribnici) hodil tod mimo v gimnazijo, zamišljen, kakor vedno, in morda snujoč tele pesmi; v februarju leta 1917. je napravil predčasni zrelostni izpit — z odliko seveda, kakor vse svoje izpite — a v ranem jutru dne 15. junija 1918. leta mu je ob vznožju Monte di val Bella sovražna granata vzela mladost in življenje. Srce se krči v bolesti človeku ob pogledu na to knjižico: če je že v dobi, ko se je šele učil, ko je šele zôrel, vedel toliko povedati in v taki lepi, rekel bi brezhibni obliki, koliko bi nam bil dal v zreli, moški dobi! Dà, ob tej knjižici bi po pravici vzkliknili z Ivanom Cankarjem: »Glej, taki mladeniči so nam padli, in mi, starci, smo obsojeni, da jim tešemo križ na grob.« (»Podobe iz sanj.«) Zbašnik si je sam stesal spomenik.

Vse tu objavljene pesmi — a komaj ena tretjina ostaline — so nastale, ko je bil Zbašnik v 7. razredu in deloma v prvih mesecih 8. razreda, nekako od jeseni l. 1915. do februarja 1917, ko je odšel k vojakom; odtedaj ni zložil nobene več. Strašna je bila doba od 23. maja 1915 (ko se je pričela italijanska ofenziva): prej smo gledali v svoji sredi begunce iz Galicije, takrat pa so pribežali naši primorski bratje, in grmenje topov smo slišali v Ljubljano. Takrat smo morali biti priče strašnim prizorom, ko so jeli na morišče voditi po prekem sodu obsojene žrtve. Težak vzduh je bil nad nami; tudi nad šolami, zlasti srednjimi. Prva drž. gimnazija se je morala takrat preseliti v realko; in samo popoldne so nam dovolili, uživati nje gostoljubnost. Mračni so spomini na fiste težke jesenske

in zimske popoldneve, ko smo v temnih hodnikih realke tudi mi — učitelji in učenci — morali občutiti, da smo le gostje nemškega zavoda. In razen tega je visel nad nami vsemi Damoklejev meč političnega osumljenstva: tudi Zbašnik je moral bridko občutiti pest sumničenja. Kot šestošolec (š. l. 1914/15) je bil začel v majhni družbi idealnih sošolcev in prijateljev pisati dijaški list »Mi gremo naprej!« Pisal, ilustriral, urejeval in razmnoževal (v kakih 10 izvodih) ga je sam. Priobčeval je v listu pesmi, daljšo povest ter literarne kritike pod psevdonimom Sergej Fedorov. Ali prišla je ovadba: o veliki noči 1915 (ne 1916, kakor pomotoma stoji v Uvodu str. IX.) sta mu dva detektiva premetala vso sobo ter res našla še nekaj izvodov dijaškega lista. Tu je policija čitala pesem:

Sergej Fedorov: Kri.

Na zapadu zarja žari,	rudeča kri...
zarja žari, zarja rudi	In vsa zemlja bobni
kakor kri...	in vsa zemlja ječi:
Na mojem oknu nagelj	Kri, kri!
cveti,	In dež svinčen
nagelj cveti, nagelj rudi	in šum jeklen
kakor kri...	ponavlja en sam
Na poljani junak leži,	refren:
iz prs prestreljenih	Krvi, še več krvil
mu teče kri,	

V pesmici je oblast videla antimilitarizem. In ker si je rajnik izbral še strašni panslavistični psevdonim »Sergej Fedorov«, je bila njegova usoda zapečatená: bivši dvorni svetnik Kaltenegger ga je izključil zaradi izdajanja lističa (z njim tudi sošolca P. Karlina). Vsi dolgi protokoli, vse izjave učiteljev so bile zamaš. O počitnicah 1915 so Zbašnika poklicali — vse posledica ovadbe — v civilno službovanje v domobransko bolnišnico, kjer je moral od zore do trde noči voditi zapisnik mrličev. Trpel je duševne in telesne muke. (Prim. Uvod!) Šele novembra 1915 je smel nazaj v šolo, v 7. razred, ki ga je dovršil l. 1916. V tisti sedmi šoli torej — kakor piše Uvod, ki je res jako dobro in pristrčno pisan, — so po večini nastale pesmi te zbirke.

Odprimo knjigo! Pričakovali bi, kajne, glasov odpora proti očitni krivici, glasov sočutja s trpljenjem nesrečnih beguncev, pričakovali bi krikov srca ob toliki bolesti naroda našega. In vendar nič tega! Drugam nas vodi mladi pesnik: domov, v Ribniško dolino, kjer nam res prekrasno poje o lepoti poletnega jutra, ko vse hiši in dela na polju in škrjanček gostoli: delo, delo, delo! (Str. 5.) In tam gledamo »Hišico na solncu« in pred njo spet polje in vse dela, in »prek razorov se bleščijo srajce — vse se koplje v zlatem solnčnem morju.« (Str. 37.) V »Kmečki romanci« (str. 25) ga vidimo — študenta — na velikih počitnicah: pot ga vodi »čez pisano, pestro porisano polje«; naproti mu pride možiček nagubanih lic, s pipico v ustih; prijazno se razgovarjata; študent, da bi pokazal, da tudi kmetske stvari razume, pohvali letino, češ: »Pšenica prav krasno kaže!« Kmetič mu prijazno popravi, da rž dobro kaže. Odkritosrčno prizná nato pesnik, da »se z jezo spominja strašne blamaže.« »Dolenjska« (str. 10 nsl.) nam spet razgrne vso poletno lepoto doline: pšenico in ajdo dišečo in deteljo živo... in kosce in brhke žanjice... v ospredju pa nas zabava veseli sejmar Luka — s klobukom vrh klobuka in s cvičkom v glavi — ki ne more razumeti, zakaj ne najde vrat svoje kočice. In z istim veseljem nam razlaga »Kmečko pratiko« (str. 66, 67 in 68). Mladi pesnik je takó vesel prirode, žitnega polja ter ajde na njem in pšenice, da bi najrajši tam ostal za zmerom, tam bi hotel umreti. (»Kmetiške«, I—VI, str. 13 do 18.) Skupina, pojoča o domači dolini in nje poljih, se mi zdi najlepša v zbirki. — Je pa v knjigi še druga, večja skupina pesmi, z drugačno barvo. Kmetški deček je prišel v mesto: iz knjig in z bristrim opazovanjem je spoznal drugo stran življenja, prišle so težke misli, viharji so nastali v duši (»Moja bolešt«, »Hrepenenje«, »Trudna noč«), vendar mladi poet ne obupava: dokler se bo orel dvigal pod nebo, bo tudi poetova »misel merila višave«, z močjo svoje mlade fantazije si kmalu izpodi iz glave otožne misli, ven gre iz mesta, v polje, zdi se podoben »desetemu bratu« (str. 46), »o zlatih

gradovih sniva, cvetlicam laske boža« in »cekinčke — zlate zvezde — šteje«; je »deseti brat«, ali obenem »kralj v deveti deželi«. Zdi se nam, ko da nam oddaleč zveni iz »Glose«: »Koder se nebo razpenja...« Pa tudi tista »O Vrba...« nam zazveni, ko čitamo »Materi« (str. 27). Zdi se, da je ta najgloblja, najsilneje občutena. Koliko tragike je v njej! — Zbašnik je spesnil tudi precej erotičnih. Ali kakó resno je sodil o teh stvareh, vidimo iz pesmi »Mi« (str. 54): Popotnik pripoveduje o tujih deželah, o ljudeh tam, delavnih, o njih energiji:

»a mi brezdelni, smešni harlekini
nikoli novih zarij, solnca novega ne
u čakamo:
saj s kvantami preganjamo spomin si...
z brezdeljem in pijačo žalostno zavest za-
makamo...«

Bodi dovolj! Kakšen namen naj imá, da bi še dalje našteval lepote te mlade poezije? Njenega avtorja ni več med nami. Čuditi pa se moramo, da ni v življenju našel vsaj te nagrade, da bi bil videl katero svojih stvari natisnjeno: potrkal je zastoj (potrkal je pač rahlo in najbrž samo enkrat!) na vrata uredništev naših leposlovnih listov... (Uvod, str. XIII.) Hvaležni smo stricu poeťovemu, g. dr. Fr. Zbašniku, da nam je preskrbel to posmrtno izdajo. Zbirka je tudi še v nekem drugem oziru izredno poučna: iz nje namreč vidimo, koliko in s kakšnim uspehom se je rajnik kot dijak učil. Poleg tega, da je bil v vseh predmetih prvi v razredu, se je silno marljivo pripravljaj za slovstveno delo, recimo kar naravnost, za pesniški poklic. Uvod (str. XIV) nam nekoliko odkriva to skrivnost, kdo so bili rajniku učitelji v poeziji: Župančič, Murn, Ivan Cankar, Golar, Koljcov, Burns, Richard Dehmel, Arno Holz. Dostavili bi pa še lahko: Silvin Sardenko (n. pr. v »Kmetiških«, III.) ter češki pesnik Machar (»Magdalena«, ki o njej govori naš poet kar dvakrat, str. 52 in 62). Tudi staroklasični svet, ki ga je rajnik takó izborno umeval — ko so v 7. razredu čitali rimske elegike, jih je Zbašnik vse prevedel v metrih izvirnika — mu je dal eno misel tam,

ko se primerja z blodečim, večnonemirnim Odisejem (str. 51). Res da se semtertja pozna doba učenja in dozorevanja (n. pr. tista nedoločna boleznost), vendar pa je pestrost in dovršenost oblike naravnost presenetljiva. Značilno, zeló značilno je tudi, da poudarim še enkrat, to, da nima niti ene pesmi o svojih preganjavcih, o življenju v vojašnici: bil se je preveč zagledal — v čisti svet poezije.

Skratka: pesmi Franceta Zbašnika so prvovrsten, dragocen donesek k notranji zgodovini našega srednješolskega dijaštva v predvojnih letih. Kakó bi se bil dalje razvijal, je težko soditi; vendar pa s to knjižico v roki smemo reči:

Ribniška dolina, izgubila si svojega peval
Mladi poet, ki tiho snivaš v tuji zemlji,
preživel boš nas, starce.

J. Debevec.

Engelbert Gangl: **Zbrani spisi za mladino**. II. zvezek. Pripovedne pesmi. Drugi natisk. V Ljubljani, 1920. — Zakaj je Gangl označil te svoje mladinske »zbrane spise« za pripovedne, ne razumem, kajti pripovedna, naivno pripovedna ni nobena. Še tisti o »junaku« ne, ki je prišla kot taka v berila in antologijo balad in romanc (Skeř-Wester). Snovnost Ganglove knjige (pod cikličnimi naslovi, ki so, da so, in nič ne povejo: zgone in nezgone, pisano življenje) so motivi, ki smo se jih preobjedli do sita že doli od Heyev, Lebanov preko Stritarja v mlečno kašnost in metuljčarstvo naših dni. Gangl ni izviren, ni nazoren, ni istinit v čuvstvovanju. Ima edino to vrlino, da piše Stritarju sorodno mehke in uglajen ritmični jezik, a brez prijetne Stritarjeve domačnosti konkretnosti. V družbi in družini takih mladinskih slovenskih pesnikov mu seveda pristojna naslov nekakega prvaka. A baš zato se zna v bodočnosti kdaj rabiti Ganglovo ime kot simbolni termin za brezkrvnost narejene mladinske pesmi. Saj ne smem zameriti Ganglu, da ni v njem božjega daru Levstikovega, očifati pa bi mu smel, da je pokazal tako malo potrebne ambicioznosti, da bi si bil izobrazil okus in kritičnoestetsko sodbo s sistematičnim širjenjem stanovskega obzorja iz Župančiča, Dehmela, G. Falkeja, P. Kellerja, Francozov in Rusov, kar bi bil

svojemu odličnemu formalnemu talentu dolžan, dolžan pa tudi svojemu poslu kot centralna oseba mladinskega slovstva, kot dolgoletni urednik »Zvončkov«.

Dr. I. Pregelj.

Fran Milčinski: Drobiž. V Ljubljani, 1921. Založila Tiskovna zadruga. Natisnila Delniška tiskarna. — Knjiga je ponatis manjših šaljivih in satiričnih črtic iz zadnjega desetletja. Milčinski je v prvi iz l. 1909. isti ko v zadnji iz l. 1920. Prijeten domač šegavež je, vonjivo družinski in lokalni, značilen po svojem vedrem optimizmu, ki tragike prikazovati že iz svoje čudi ne more. Ali je tak pripovednik za našo dobo in naše občutje modern, časoven, ne vem. Da je vzgojen in koristen, je gotovo. Ni globok, a je jasen in etično dozorel, ni ambiciozen, umetniški, a je neposreden, ker je ves domač, umerjen, slovniško in listkarsko večšč. Ni največji naš duh, a je gotovo naš najboljši humorist in najprisrčnejši mladinski pripovednik. Prav rahlo je v sorodu Murniku, ki pa je estetsko manj izbirčen in včasih vodmatsko nevzgojen. Imenoval bi ga slovenskega Pavla Kellerja. Knjige »Drobiž« sem vesel, četudi sem jo občutil v tem svojem in svojih času kot anahronizem...

Dr. I. Pregelj.

GLASBA.

Beleške. Po večletnem mrtvilu se je končno zgodil mal dogodek, ki bo mogel v kratkem v temeljih spremeniti in urediti naše glasbeno življenje. Da se to zgodi, je stvar ljudi, od katerih to z vso upravičenostjo pričakujemo.

S tem, da je prišla intendantca v roke g. Hubada — g. Govekar se je tudi zanimal zanjo (glej »Slovenski Narod«) —, je prišlo vodstvo gledališč v roke človeka, ki nima tako neumnih ambicij kakor edino mogoči bivši intendant sedmega reda. Sedaj je mogoče, da postane v gledališčih predmet zanimanja stvar sama. Mogoče je, da se v doglednem času zgodijo spremembe na že napol gnilem telesu, tako da se naša gledališka umetnost enkrat že vsaj začne. Operacija, ki bo potrebna za sa-

nacijo gledališč, bo kaj huda, vendar nezogibna, če hočemo kaj doseči. Treba je, da se koncentrirajo naše umetniške sile, predvsem najboljše, potem pa tudi povprečne, treba pa tudi, da dobimo možnosti, da se ustvarijo nove. Zavedati se moramo nepobitnega dejstva, da imamo lahko v Ljubljani dobro dramo in naravnost sijajno opero. Opustiti se mora seveda priljubljena gesta — po svojem značaju naravnost nesramna —, da pogledamo preko vsega v zrak in rečemo: Kje pa je kdo, ki kaj zna? Treba je nuditi možnost, da se skaže, ali je kaj in koliko.

Naša naloga ni, da vsak korak kogarkoli brez preudarka hvalimo ali grajamo, ampak da ga klasificiramo po našem lastnem premisleku. Javnost mora biti pripravljena, vsako zanesljivo pravilno delovanje podpirati, stvar odgovornih vpostavljenecv pa je, da delujejo pravilno. Ne samo, da vse najbolje hočejo, ampak da vse najbolje store.

Želeli je, da se naše idealne predstave o gledališču enkrat začnejo izpolnjevati. Ko novi intendant doseže, da se izpolnijo, bo vsem postalo jasno, da je napravil svoje največje življensko delo.

* * *

Noben pevec naše opere ne doseže Pavle Lovšetove v tem, da s svojim petjem ustvari atmosfero, ki izključuje vsako drugo stvar in umetniški interpretaciji tako popolnoma posveti pozornost, da se je navzame tudi okolica. Spočetka je bil njen glas šibak in plah, kakor smo videli pozneje, gotovo zato, ker prej ni bila nikoli na odru. Že sedaj pa pomeni g. Lovšetova za našo opero interpretacijsko umetnico, kakršno bi lahko iskali. Končno je pevka prišla na svoje pravo mesto. Kajti koloraturka v koncertni dvorani ni nikoli tako dobrodošla kakor na odru. Ko človek poslušča njeno petje, dobi soroden vtis, kakor če vidi okusno marijonetno gledališče, zlasti če je scenerija tako razumno izdelana, kakor to zna Fr. Klemenčič. Njeno muziciranje z glasom in igranje marijonetk imata nekaj skupnega. Predvsem človeško prikupnost, ki nastane s tem, da se v igri ali petju razodeva okus v malenkostih

in ugodje igralca ali pevca nad svojim delom; potem pa značaj nastopa, ki je v obeh slučajih graciozen. Zdi se, kakor da se za vso resnostjo — in resnosti manjka vse povsod prej nego tu — tam zadaj kje nekdo potihoma smeje.

* * *

Zadnje čase je v Ljubljani nastopil kvartet »Zika«. Štirje ljudje, ki so si deli v glavo, da hočejo živeti le še komorni glasbi, pa naj gre kakor hoče. In so se zaprli ter naštudirali nekaj del, pa že tako, da je kvartet dobil pri tem nastopu kar drugo lice. In so šli po raznih mestih izven naše domovine in verjamem, da so nastopali z uspehom. Drugače tudi ni bilo mogoče, če je interpretacija skladb bila taka, kakršna je bila v Ljubljani. Zlasti pri reprizi. Pri prvem nastopu so igrali Beethovna (iz op. 8.) bolj kot nekoliko zaprašeno, pravkar iz arhiva potegnjeno skladbo, pri reprizi kot z vsemi živci živečo muziko: nenavadno umno in smotreno. Pri Smetanovem kvartetu »Iz mojega življenja« so izdelali posebno Andante, ki je bil podan precizno in z neobičajnim čutom in medsebojno obzirnostjo. Ta točka je bila — zlasti pri prvem nastopu — žarišče vsega večera. Pri ponovitvi se ji je pridružil še tudi zadnji stavek. Pri Dvořakovem klavirskem kvintetu v A duru je interpretacija presegala delo samo. Vsebovala je nadvse primerno razdelitev dinamike in občudovanja vredno silo tona. Splah je bil večer vzoren.

Kvartet je enoten, njega člani čutijo medsebojne potrebe in si v igri gredo na roko, kakor je potreba. Bilo bi otročje, govoriti spričo tega nastopa o malenkostih, ki bi se lahko izpopolnile. Smatram

kvartet za toliko dober, da sam ve, kakšno je njega vsakokratno igranje. Vsakdo ve, da ni mogoče vselej ustvariti koncizno prednašanje. To pot se je ustvarilo. Kvartet je mlad in vsakega razvoja zmožen. Ako njega člani verjamejo vase in hočejo tudi uresničiti, kar verjamejo, potem je izven vsakega dvoma, da je njih končni uspeh že zagotovljen.

* * *

V operi smo zadnji čas imeli priliko slišati in videti noviteto Risto Savina »Plesno legendico«. Pri tem se je dalo ugotoviti isto kakor pri »Lepi Vidi« istega komponista. Dobra rufinirana glasba, spretno instrumentirana, vendar brez prave domselnosti v koncepciji in brez prave izvirnosti v izdelavi. Dobro muziciranje je v delu začetek in konec vsega dobrega. Delo je kot tako zmožno uprizoritve, vendar je scenarij tak, da je za človeka vse zagonečno, da ne rečem neverjetno. Predvsem zame, ki razumem plesno umetnost drugače. Čemu so tej umetnosti historije, gimnastični dialogi in sploh vse, kar očitno nadomešča besedo? Absolutna interpretacija glasbe, njenih oblik, barv, značajev in ritmov je njena stvar. Izražati duševno življenje v poziciji in kretnji posameznika in ansambla v njih grupaciji in razsvetljavi. Predstavljanje v naši operi je bilo tako malovredno, da ni bilo, lahko se reče, niti enega giba, ki bi bil na eni strani primeren glasbi, a na drugi vsebini in značaju dela.

* * *

V veliki dvorani hotela »Union« se je prednašala »Fantastična simfonija« Hectorja Berliozja.

Marij Kogoj

Sl. 10. Ford Madox Brown: Umivanje nog. (London, National Gallery of British Art.)

SLOVENSKO ČASOPISJE V LETU 1921.

Sestavila dr. M. P.

IV. Časopisi za otroke:

- Angelček.** Mesečnik. Ljubljana. 29. 1. Ur. Jožef Volc. Priloga Vrtača.
- Orlič.** Mesečnik. Ljubljana. 2. 1. Tisk. v Kamniku. Ur. P. Bernard Ambrožič. Odg. ur. Ciril Mohor.
- Novi Rod.** List za mladino. Izhaja 1. vsak meseca. Trst. 1. 1. Odg. ur. Janko Samec.
- Sokolič.** List za sokolski naraščaj. Izhaja v mesečnih zvezkih. Ljubljana. 3. 1. Odg. ur. Franc Štrukelj.
- Vrtec.** List s podobami za slov. mladino. Mesečnik. Ljubljana. 51. 1. Ur. Jožef Volc odg. ur. Ludovik Tomažič.
- Zvonček.** Mesečnik. Ljubljana. 22. 1. Ur. Engelbert Gangl.

V. Uradni, strokovni, društveni itd. listi.

- Slov. Čebelar.** Glasilo čebelarskega društva. Izhaja 15. vsak meseca. Ljubljana. 24. 1. Ur. M. Humek.
- Moj Dom.** Glasilo Pokrajinske zveze društev hišnih posestnikov za Slov. Izh. vsak mesec. Ljubljana. 1. 1. Odg. ur. Ivan Pečkovšek.
- Gasilec.** Glasilo Jugoslov. Gasilske Zveze. Izhaja poljubno, najmanj štirikrat na leto. Ljubljana. 25. 1. Ur. Ivan Barle.
- Der Genossenschaffer.** Glasilo splošnega k. društva v Kočevju. Izhaja vsak četrtek. Kočevje. 2. 1. Odg. ur. Robert Ganslmayer.
- Naš Glas.** Glasilo javnih nameščencev. Izhaja vsak četrtek. Ljubljana. 3. 1. Odg. ur. Makso Dachs.
- Poštni Glasnik.** Stan. in strok. glasilo Zveze poštn. organizacij za Slov. Izhaja enkrat na mesec. Ljubljana. 1. 1. Odg. ur. Janko Tavzes.
- Glasnik željezniških činovnika.** Mesečnik. Ljubljana. 5. 1. Odg. ur. Leon Dekleva.
- Narodni Gospodar.** Revija za nar. gosp., soc. politiko in narodne stroke. Mesečnik. Ljubljana. 22. 1. Odg. ur. Anton Kralj.
- Gostilničar.** Glasilo Osrednje zveze gostiln. zadrug za Slov. Izhaja 25. vsak meseca. Ljubljana. 8. 1. Odg. ur. Avguštin Zajec.
- Vojni invalid.** Glasilo splošne organ. inval., vdov in sirot. Polmesečnik. Ljubljana. 1. 1. Odg. ur. Srečko Berglez.
- Jadranka.** Glasilo zavednega ženstva. Izhaja 1. vsak meseca. Trst. Odg. ur. Marica Štepančičeva.
- Kmetovalec.** Ilustr. gosp. list. Uradno glasilo Slov. kmetijske družbe. Izhaja 15. in zadnji dan v mesecu. Ljubljana. 38. 1. Ur. Rado Lah.
- Konzument.** Mesečno glasilo konzumnega društva za Slov. Ljubljana. 1. 1. Tisk. v Mariboru. Odg. ur. Filip Uratnik.
- Službeni list obratn. ravnateljstva Južne železnice.** Izhaja po potrebi. Ljubljana. 3. 1. Odg. ur. Oskar Szillich.
- Službeni list pošt. in brzojavn. ravn. za slov. ozemlje.** Izh. po potrebi. Ljubljana. 3. 1.
- Trgovski list.** Časopis za trgovino, obrt, industrijo ter nar. in pol. gospod. sploh. Izhaja vsak torek, četrtek in soboto. Ljubljana. 4. 1. Glavni ur. Peter Kastelic, odg. ur. Franjo Zebal.
- Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo.** Izhaja po potrebi. Ljubljana. 3. 1.
- Lovec.** List za lov in ribarstvo. Glasilo slov. lovskega društva. Mesečnik. Ljubljana. 8. 1. Odg. ur. dr. Janko Lokar.
- Mladost.** Mesečnik. Ljubljana. 14. 1. Ur. Jernej Hafner.
- Naša Moč.** Strokovni glasnik. Izhaja dvakrat na mesec. Ljubljana. 15. 1. Odg. ur. Srečko Žumer.
- Najemnik.** Glasilo društva stanovanjskih najemnikov za Slov. Ljubljana. 1. 1. Odg. ur. Viktor Starè.
- Jugoslov. Obrtnik.** Glasilo Jugoslov. obrtne zveze. Mesečnik. Ljubljana. 3. 1. Odg. ur. Ivan Ogrin.
- Odvetniška Pisarna.** Glasilo odvetn. in notarskega uradništva v Slov. Mesečnik. Maribor. 1. 1. Odg. ur. Franjo Moškon.
- Tiskarska pisma.** Tiskarski strokovni list. Izh. nedoločno. Ljubljana. Ur. Al. Höfler.
- Prijatelj narave.** Glasilo Gojkovega podjetja. Izhaja v nedoločnih presledkih. Kranj. 10. 1.
- Slov. Sadjar.** Mesečnik. Ljubljana. 8. 1. Ur. M. Humek.

Sport. ilustr. list. Izhaja vsako soboto. Ljubljana. 2. l. Ur. Stanko Virant.

Učiteljski Tovariš. Glasilo jugoslov. učiteljsva. Izhaja vsak četrtek. Ljubljana. 61. l. Ur. Fran Štrukelj.

Slov. Učitelj. Glasilo jugoslov. kršč. učiteljstva. Mesečnik. Ljubljana. 22. l. Ur. Fort. Lužar.

Upokojenec. Glasilo prvega splošn. društva Jugoslov. upokojencev. Izhaja 1. dan mes. Ljubljana. 1. l. Odg. ur. Rajko Magrl.

Uradnik. Glasilo društva zasebn. uradništva za Slov. Izhaja vsak mesec. Ljubljana. 2. l. Odg. ur. Ignacij Kaiser.

Vesna. Ilustr. kult. in modna revija. Mesečnik. Ljubljana. 1. l. Ur. dr. Ivan Lah in prof. Ivan Vavpotič.

Bančni Vestnik. Strok. in stan. glasilo društva bančn. uradn. Slov. Izhaja mesečno enkrat. 1. l. Gl. in odg. ur. Evgen Lošin.

Gospodarski Vestnik. Glasilo Zveze gosp. zadrug za Slov. Izhaja šestkrat na leto. Ljubljana. 1. l. Odg. ur. Alojzij Slanovec.

Narodnogospodarski Vestnik. Glasilo trg. društva Merkur, Slov. trg. dr. v Celju in slov. trg. in obrtn. dr. v Mariboru. Izhaja mesečno. Ljubljana. 18. l. Odg. ur. Ivan Volk.

Obrtni Vestnik. Strok. list za povzdigo in napredek slov. obrtništva. Izhaja dvakrat na mesec. Ljubljana. 4. l. Odg. ur. Engelbert Franchetti.

Planinski Vestnik. Glasilo slov. plan. društva. Izhaja desetkrat na leto. Ljubljana. 21. l. Ur. dr. Jos. Tomišek.

Skolski Vestnik župe Ljubljana I. Izhaja vsak drugi mesec. Ljubljana. 7. l. Ur. redakcijski odbor.

Splošni prometni vestnik. Prvo jugoslov. strok. glasilo za gosp., trgovino in obrt. Izhaja vsako drugo soboto. Maribor. 2. l. Gl. in odg. ur. Jožef Simčič.

Vestnik Tehničnega odbora Jugoslov. Sok. Saveza. Priloga Sok. Glasniku.

Železničar. Glasilo strok. društva. železničarjev za Slov. Izhaja vsakega 1. v mesecu. Ljubljana. 13. l. Odg. ur. Franc Marn.

Jugoslov. Železničar. Glasilo Zveze jugoslov. železničarjev v Ljubljani. Izhaja vsakega 1., 10. in 20. v mesecu. Ljubljana. 8. l. Odg. ur. Hrabr. Sever.

Prenehalo pa je tekom leta 1921. 12 listov

in sicer: Delo (Ljubljana) – Grafija (Celje) – Policijski list (Lj.) – Maska (Lj.) – Plamen (Lj.) – Pondeljek (Lj.) – Preporod (Lj.) – Svetokret (Lj.) – Vidovdan (Lj.) – Zora-Luč (Lj.) – Zrnje (Maribor) – Novi Železničar (Lj.).

Ta pregled kaže par znakov, ki so značilni za razvoj časopisja na Slovenskem v najnovejšem času. Zelo visoko število časopisov (odgovarjajoč nesorazmerno velikemu številu strank v Sloveniji) je političnih, ki že po svoji naravi prinašajo le malo stvari trajne vrednosti.¹ Več ko polovica navedenih listov je (kakor je razvidno iz letnic) nastala po letu 1918., iz česar je razviden tozadevni veliki pomen ustvarjenja lastne države. Število listov, ki so prenehali tekom leta 1921. (a tudi l. 1919. in 1920.), pa obenem dokaže, da je pravzaprav še vedno čas tipanja in iskanja novih smeri, in pričakovati je, da se tudi sedanjí listi vsi ne bodo mogli vzdržati. Najbolj razveseljivo pa je dejstvo, da nam je ravno konec leta 1921. (in tudi začetek l. 1922.) prinesel par novih revij, ki obetajo res obogatiti naše kulturno življenje. – Pripomniti moram še, da seznam, kar se tiče slov. časopisov izven Jugoslavije, ni popolnoma brez vrzeli, ker mi one publikacije niso bile vse na razpolago.

¹ Celo strokovni listi so deljeni po političnih strankah, kar je do neke mere gotovo abnormalen pojav, zato tudi strankarske pripadnosti pri teh nisem označila.